

Sahih ve Şâz Kırâat Farklılıkları Bağlamında Mufassal Sûreler

Fatih Cankurt | 0000-0001-9352-429X | fcankurt@mehmetakif.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi | Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'ân-ı Kerîm Okuma
ve Kıraat İlmi Ana Bilim Dalı | Burdur, Türkiye

ROR : 04xk0dc21

Öz

İslâm'ın bidâyetinden bu yana korunmasına azami derecede itina gösterilen Kur'ân-ı Kerîm, hafızalar yanında mushaflarda da yazılı şekilde muhafaza edilmiştir. Bu amaçla, inen âyetler Hz. Peygamber döneminde vahiy katiplerince muhtelif malzemelere kaydedilirken, ilk halife Hz. Ebû Bekir döneminde mevcut malzeme üzerinde yazılı bulunan âyetler cem' edilerek kitap haline getirilmiş, bu kitaba da mushaf ismi verilmiştir. Hz. Osman devrine gelindiğinde ise, gerçekleştirilen fetih hareketleri vesilesiyle farklı bölgelerden bir araya gelen Müslümanların, bazı Kur'ân kelimelerinin farklı okunduğuna şahitlik etmeleri neticesinde ciddi tartışmalar vuku bulmuştur. İlahi kelamın sıhhatine dair şüphe uyandırabilecek nitelikteki bu tartışmalara son verme adına halife Osman'ın riyasetinde Kur'ân nüshaları istinsah edilmiş, bu nüshalar da dönemin önde gelen İslâm beldelerine birer kurrâ sahabî ile gönderilmiştir. Mushaflarla birlikte beldelere gönderilen sahâbenin, yedi harf ruhsatı çerçevesinde, Hz. Peygamber tarafından onaylanan okuyuş biçimleri, zaman içerisinde o bölgede intişar etmiş ve kırâat ekollerinin teşekkülüne zemin teşkil etmiştir. Medine, Mekke, Basra, Şam ve Kûfe şehirleri özelinde ortaya çıkan ekollerce benimsenip meşhur olmuş okunuş şekilleri, asırlardır kırâat ilmi vasıtasıyla varlığını sürdürmektedir. Kur'ân kelimelerinin okunuş keyfiyetlerini konu edinen kırâat ilmi, Hz. Peygamberden sadır olan veya onay alan farklılıkları muhafaza ve sonraki nesillere aktarma vazifesini ifa etmektedir. Bu vazifinin ifasında kurrâlar aracılığıyla sürdürülen kırâat tedrisatı (aşere-takrib-tayyibe) yanında alan üzerine telif edilmiş eserler başrol oynamaktadır. Kur'ân kelimelerine ait bu farklılıkların İslâmî ilimlere yönelik birtakım etkilerinden söz etmek mümkündür. Zira tefsir başta olmak üzere fıkıh, kelim gibi ilimler özelinde kırâat farklılıklarından istifade edilebilmektedir. Bu ilimler kapsamında Kur'ân kelimelerindeki farklılıklardan, âyetleri anlamlandırma, bazı fikhî ve kelâmî hükümlere temel teşkil etme noktasında yararlanılmıştır. Sahih ve şâz kırâat ihtilaflarının tespiti, bu farklılıkların tefsirî yöndeki etkisine yönelik incelemenin yer aldığı bu çalışmada, halk tarafından namaz sûreleri olarak da nitelenen, kısâru'l-mufassal sûreler arasında yer alan, mushaf sıralamasındaki son on (Fîl-Nâs arasındaki) sûre tetkik edilmektedir. Araştırmada kaynakların müsaade ettiği ölçüde sahih kırâat farklılıkları yanında şâz okuyuşlar da tespit edilmeye çalışılmaktadır. Aynı zamanda saptanan bu kırâat farklılıklarının manaya etkisi incelenmekte, böylece mezkûr sûreler özelinde sahîh-şâz tüm kırâat farklılıkları ve bunların anlama tesirinin ortaya konması tahdîf edilmektedir. Bu gaye ile çalışmada her sûreye ait müstakil başlıklar altında öncelikle sûre hakkında özet bilgilere yer verilmekte, ardından âyetlerde farklılık bulunan kelimelere işaret edilmektedir. Görülen farklılıkların manaya etkisinin bulunup bulunmadığı ise tefsir ve dilbilgisi kaynakları dikkate alınarak

belirlenmeye çalışılmaktadır. Tespit edilen tüm farklılıklar da çalışmanın sonunda tablo şeklinde sunulmaktadır. Yapılan bu araştırma neticesinde, incelenen sûre ve âyetlerin hemen hepsinde sahîh kırâatler çerçevesinde hem ferş-i hurûf hem de usûl yönünden farklılıkların yer aldığı görülmüştür. Lafız itibarıyla âyetlerin mevcut şeklinden oldukça farklı bir forma sahip şâz kırâat ihtilaflarının bulunduğu da çalışmada müşahede edilen hususlardandır. Sahîh ve şâz, her iki başlık altındaki farklılıkların bazı yerlerde kısmî anlam değişikliklerine sebebiyet verebildiği ama bunların manayı tamamen farklılaştırmaktan ziyade zenginleştirme fonksiyonu icra ettiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Kur'ân-ı Kerîm, Kırâat, Sahîh, Şâz, Tefsir.

Atıf Bilgisi

Cankurt, Fatih. "Sahîh ve Şâz Kırâat Farklılıkları Bağlamında Mufassal Sûreler". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (Haziran 2024), 136-180. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2024.10.1.06>

Geliş Tarihi	28.02.2024
Kabul Tarihi	29.04.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Mufassal Surahs in the Context of Authentic and Shādh Qiraat Differences

Fatih Cankurt | 0000-0001-9352-429X | fcankurt@mehmetakif.edu.tr

Assistant Professor | Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Theology, Department of Qur'anic Recitation | Burdur, Türkiye

ROR : 04xk0dc21

Abstract

The Qur'ān al-Karīm, which has been preserved with the utmost care since the beginning of Islam, has been preserved not only in the minds but also in written form in mushafs. For this purpose, while the verses were written on various materials by the scribes of revelation during the Prophet's period, the verses written on the existing material were turned into a book during the reign of the first caliph, Hazrat Abu Bakr, and this book was named as mushaf. By the time of Hazrat Uthman, serious debates arose as a result of the fact that Muslims who came together from different regions on the occasion of the conquest movements realised that some Qur'anic words were read differently. In order to put an end to these debates, which could raise doubts about the authenticity of the Qur'an, copies of the Qur'an were reproduced under the leadership of Caliph 'Uthman, and these copies were sent to the leading Islamic cities of the period with a teacher. The recitation forms of the Companions, which were approved by the Prophet, spread in that region over time and formed the basis for the formation of schools of qiraat. The reading forms belonging to the schools that emerged in the cities of Medina, Mecca, Basra, Damascus and Kufa have continued to exist for centuries through the science of qiraat. The science of qiraat, which deals with the ways of reading the words of the Qur'an, fulfils the duty of preserving the differences approved by the Prophet and transferring them to the next generations. In the fulfilment of this task, the works written on the field play a leading role in addition to the ongoing Qiraat teachings. It is possible to mention some effects of these differences in Qur'anic words on Islamic sciences. This is because qiraat differences can be utilised in sciences such as jurisprudence and theology, especially in tafsir. Within the scope of these sciences, the differences in the words of the Qur'an have been used to make sense of the verses and to form the basis for some judgements. In this study, which includes the determination of sahih and shāz qiraat differences and the effect of these differences on interpretation, the last ten suras (between Fīl-Nās) in the order of the mushaf, which are among the qisar al-mufassal suras are examined. In this study, it is tried to determine the differences in the authentic qiraat as well as the shādh qiraats to the extent permitted by the sources. For this purpose, the study first gives brief information about the sūrah under separate headings for each sūrah, and then points out the words with differences in the verses. Whether the differences have an effect on the meaning or not is tried to be determined by considering the sources of tafsir and arabic grammar. All the

identified differences are presented in the form of a table at the end of the study. As a result of this research, it has been observed that almost all of the sūrah and verses examined have differences in terms of both *ferṣ al-hurūf* and *usul* within the framework of *sahih qiraat*. It is also observed in the study that there are also some *shāz qiraat* disputes that have a form quite different from the existing form of the verses in terms of wording. Although it is seen that the differences under both titles, *sahih* and *shāz*, can cause a change in meaning in some places, it has been observed that they perform the function of enriching the meaning rather than changing it completely.

Keywords

Qur'ān al-Karīm, Qirāat, Authentic, Shādh, Tafsīr.

Citation

Cankurt, Fatih. "Mufasssal Surahs in the Context of Authentic and Shādh Qiraat Differences". *The Journal of Near East University Faculty of Theology* 10/1 (June 2024), 136-180. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2024.10.1.06>

Date of Submission	28.02.2024
Date of Acceptance	29.04.2024
Date of Publication	30.06.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm, tevatüren nakledilen, lafzıyla taabbüd olunan¹ ilahi kelimedir. Bu kelimeler asırlardır belleklerde korunmuş, mushaflarda kayıt altında tutulmuş, günümüze değin tahrife uğramaksızın gelmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'i teşekkül ettiren sûreler kendi içerisinde *tivâl*, *mesânî* veya *mufassal* şeklinde tesmiye edilmiştir.² Mufassal sûreler olarak nitelenen Kâf sûresinden Nâs sûresine kadarki sûreler de kendi içerisinde *tivâlü'l-mufassal*, *evsâtü'l-mufassal* ve *kisâru'l-mufassal* şeklinde üç başlık altında ele alınmıştır: Kâf - Mürselât arasındaki sûreler *tivâlü'l-mufassal*, Nebe sûresinden Leyl sûresine kadar olan kısım *evsâtü'l-mufassal*, Duhâ - Nâs arası sûreler ise *kisâru'l-mufassal* şeklinde nitelendirilmiştir.³

Kur'ân kelimelerinin okunuş keyfiyetleriyle ilgilenen kırâat ilmi, farklı okuyuşları rivayetine isnat etmek sûretiyle ele alır.⁴ Hz. Peygamber'in risaletinin son dönemlerinde, ortaya çıkan ihtiyaca binaen verilen yedi harf ruhsatı neticesinde vücut bulan okuyuş şekilleri, kırâat ilmi vasıtasıyla sıhhatli bir şekilde aktarılabildiği. Bu ilim çerçevesinde telif edilen eserler ve sürdürülen eğitimler, mevcut kırâatlerin sağlıklı bir biçimde muhafazasını mümkün kılmıştır.

Bu çalışmada, kırâat alanında yazılmış eserler çerçevesinde halk arasında “namaz sûreleri” olarak da bilinen, *kisâru'l-mufassal sûreler* arasında yer alan, mushaf sıralamasındaki son on sûre (Fîl-Nâs) hem sahih hem de şâz kırâatler çerçevesinde ele alınacaktır. Bu doğrultuda, sûrelerdeki farklı okunuşlar tespit edilip manaya tesiri de ortaya konmaya gayret edilecektir. İncelemenin tüm sûreleri ihtiva edecek vüsatte olması bu çalışmanın sınırlarını aşacağı için kapsam sınırlı tutulmuş, toplumumuzca aşına olunan on sûre tetkik edilmiştir.

Mezkûr sûrelerin sahih kırâatler yanında şâz kırâatler yönüyle de tetkik edilmesi, hususen bu noktadaki mevcut boşluğu doldurmaya katkı sağlama gayesine matuftur. Zira kırâat farklılıkları denince yalnız sahih kırâatler akla gelmekte, kırâat tedrisatında da şâz kırâatler üzerine herhangi bir inceleme, okuma söz konusu olmamakta, -ekseriyetle- lisansüstü eğitimlerde dahi üzerine durulmaya değer görülmemektedir. Halbuki şâz olarak nitelenen kırâatler sıhhat şartlarına⁵ aykırılık ihtiva etmesi sebebiyle makbul görülmesi de

¹ Muhammed Abdülazîm Zerkânî, *Menâhilü'l-irfân fi u'lûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1996), 1/15.

² Muhammed b. A'la b. Ali el-Faruki el-Hanefi Tehanevi, *Keşşâfü istilâhâti'l-fünûni ve'l-ulûm*, thk. Refik el-Acem (Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1996), 2/990; Abdülhamit Birışık, “Sûre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/538.

³ Tehanevi, *Keşşâfü istilâhâti'l-fünûn*, 2/990; İbrahim Muhammed Cürmî, *Mu'cemü ulûmi'l-Kur'ân* (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2001), 273.

⁴ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukrîn ve mürsidü't-tâlibîn* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1980), 3.

⁵ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-ibâne an meâni'l-kırâât*, thk. Abdulfettâh İsmail Şelebî (Mısır: Dâru Nahda, 1977), 51.

esasında başta tefsir olmak üzere fıkıh, kelim ilimleri açısından önemli bir yer edinmektedir. Bugün şâz olarak nitelenen okuyuş biçimlerinin, sahih kırâatlerin tespitinden asırlar sonraki tasniflere istinat etmesi de şâz tanımını ve bu tanım üzerine bina edilen hususlarda birtakım eksik neticeleri beraberinde getirebilmektedir. Zira ilk dönemlerde azınlıkta kalan, meşhur olmayan kırâatler için kullanılan şâz tabiri, sonraki dönemlerde sahih kabul edilen on kırâatin dışındaki kırâatler için kullanılır olmuş, ibadet, hüküm noktasındaki değerlendirmeler de bu kabul üzerine bina edilmiştir.⁶

Ülkemizde kırâat farklılıkları ve manaya tesirleri üzerine yapılmış çalışmalara dair literatürün oldukça kalabalık olduğunu söylemek mümkündür.⁷ Bu çalışmaların bazıları müstakil bir sûreyi hem sahih hem şâz kırâatler çerçevesinde ele alırken,⁸ büyük çoğunluğu teşkil eden yüksek lisans tezi hüviyetindeki araştırmalarda ise bazı sûrelerdeki kırâat farklılıklarının manaya tesiri tahlil edilmektedir.⁹ Hususen lisansüstü tez kimliğindeki araştırmalarda, -çoğunlukla- sadece sahih kırâat literatürünün dikkate alındığı, sahih kırâat farklılıklarının kapsamının da günümüz İslâm coğrafyasında uygulanan kırâat tedrisatında *takrib* (*aşrû'l-kübra*) şeklinde ifade edilen oldukça kapsamlı ilim yerine daha dar kapsamlı olan *aşrû's-suğra* ilmiyle sınırlı tutulduğu müşahede edilmektedir.¹⁰ Kur'ân'ın son on sûresinin incelendiği bu makalede ise, *aşrû'l-kübra* olarak nitelendirilen usulde esas alınan metoda göre sahih kırâatler ve literatürün müsaade ettiği ölçüde şâz okunuşlar ele alınacaktır. Tespit edilen farklılıkların anlama tesiri de tefsir ve dilbilim eserleri nazar-ı dikkate alınarak tetkik edilecektir.

1. Sahih ve Şâz Kırâatler Açısından Mufassal Sûreler

Kırâatler, sahih ve şâz olarak iki kısma ayrılmaktadır. Sahih ve muttasıl bir senetle Hz. Peygambere ulaşması, Hz. Osman döneminde istinsah edilen mushafların hattına ihtimâlen de olsa uygunluk arz etmesi ve bir vechi ile de olsa Arap diline uyum sağlaması kırâatlerin

⁶ Konuyla alakalı tanım, tahlil ve tespitler için bk. Mehmet Dağ, “Kırâat İlminde Şâz Kavramı - Kavramın Anlamsal Dönüşümü ve Gerçek Anlamının Tespitine Dair-“, *Mâ'rife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* 7/2 (2007), 57-110.

⁷ Kırâat farklılıklarının tefsire etkisini mukayeseli şekilde inceleyen bir çalışma için bk. İshak Kızılaslan, “Safedî'nin Keşfü'l-esrâr ve Ebû Hayyân'ın el-Bahrû'l-muhîf İsimli Tefsirlerindeki Kırâat Farklılıklarının Kur'ân'ın Yorumlanmasına Katkısı”, *Dergiabant* 10/2 (Kasım 2022), 377-394.

⁸ Yaşar Akaslan, “Fâtîha Sûresi'nin Kırâat İhtilâfları Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (Haziran 2018), 109-141.

⁹ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi (İSAM), “İlahiyat Fakülteleri Tezler Veri Tabanı” (Erişim 12 Şubat 2024).

¹⁰ Ülkemizde, *aşere-takrib-tayyibe* şeklinde adlandırılan kırâat eğitimlerindeki “aşere” aşaması daha dar kapsamlı bir eğitim olup Arap ülkelerinde “aşrû's-suğrâ” olarak da nitelenmekte; çok daha kapsamlı “takrib” aşaması ise Arap dünyasında “aşrû'l-kübrâ” şeklinde isimlendirilmektedir. Detaylı bilgi için bk. Mustafa Atilla Akdemir, *Kırâat İlmi ve Öğretim Metotları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 106; Abdülhekim Ağırbaşı, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), 97.

kabul şartları olarak zikredilir.¹¹ Bu kriterleri sağlayan kırâatler sahih kabul edilirken, şartlardan bir veya birkaçını sağlamayan bir kırâat ise şâz kapsamına dahil edilmiştir. Sahih kırâatler okunabilir ve hükümleriyle amel edilebilirken şâz kırâatlerin okunması caiz görülmemiş, bunlardan hüküm istinbat edilmesinde ise ihtilaf edilmiştir.¹²

Hem sahih hem şâz kıraat farklılıkları temelde, usûl¹³ ve ferşü'l-hurûf¹⁴ şeklinde iki başlık altında incelenmekte, usûlî kırâat ihtilaflarının anlama tesir söz konusu değilken ferşü'l-hurûf başlığı altındakilerin anlama tesiri olabilmektedir. Bu kısımda mezkûr mufassal sûreler, mushaftaki sırasına göre sahih ve şâz kırâatler yönünden tetkik edilecek, okuyuş farklılıklarının manaya etki edip etmediği hususunu tespitte gayret edilecektir. Âyetlerdeki kelimelerin sıralamasında da cümle içerisindeki tertip gözetilecek, her kelimedede -varsa- öncelikle sahih sonrasında şâz okuyuş farklılıklarına işaret edilecektir. Âyet metinleri ve akabinde verilecek meallerde, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hizmete sunulan internet sitesi¹⁵ esas alınacaktır.

1.1. Fîl Sûresi

Mekke döneminde inen sûreler arasında yer alan Fîl sûresi, mushafta 105. sırada bulunmaktadır. Kâfirûn sûresinden sonra, Felak sûresinden önce, 19. sırada nâzil olmuştur.¹⁶ Hz. Peygamber'in veladetinden önce, dönemin Yemen valisi Ebrehe'nin (ö. 570 [?]) sûrede, Ka'be'yi yıkma kastıyla ordusuyla birlikte harekete geçmesi neticesinde, gagalarında ve ayaklarında taş bulunan ebâbil kuşları (bölük bölük kuşlar) tarafından dağıtılan ordunun akıbeti hatırlatılır. Zikri geçen vakada, kuşlar tarafından atılan taşlarla ordu dağılmış, böylece Ka'be'nin ve aynı zamanda Mekke halkının izzeti Allah tarafından muhafaza edilmiştir. Sûrede bu hadisenin zikredilmesi vesilesiyle o dönemde hayatta bulunan Mekkelilere Allah tarafından verilen bu lütuf anımsatılmaktadır.¹⁷ Sûre 5 âyetten müteşekkildir. Âyetlerdeki sahih ve şâz kırâat farklılıkları ve manaya etkileri şu şekildedir:

¹¹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-İbâne*, 51.

¹² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011), 1/18-19.

¹³ Belirli bir kaide etrafında cem edilebilen imâle, idğam, teshîl gibi kırâat farklılıklarıdır. bk. Ebü'l-Kâsım Şehabeddin Abdurrahman Ebû Şame el-Makdisî, *İbrâzî'l-meânî min hurzi'l-emânî fi kirâati's-seb'a*, thk. İbrâhim Atve İvaz (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981), 319; Yaşar Akaslan, "Kırâat İlmî Sistematiğinde Usûl Kavramları" *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2017), 219.

¹⁴ Ferşü'l-hurûf, bir başlık altında toplanamayacak şekilde farklılıktaki, çoğunlukla anlama etki eder mahiyetteki okuyuş farklılıklarıdır. bk. Abdü'l-Alî Mes'ûl, *Mu'cemû mustalahâtü'l-ilmî'l-Kur'ânîyye*, 261-262.

¹⁵ Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 2008), 24/627; Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Kur'an-ı Kerim" (Erişim 12 Şubat 2024).

¹⁶ Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsiri'l-kebir-Mefatihü'l-ğayb* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 2008), 32/117; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: DİB Yayınları, 2007), 5/688.

¹⁷ Detaylı bilgi için bk. Mustafa Çağrırcı, "Fîl Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul:

﴿ ١ ﴾ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ

“Rabbin fil ordusuna ne yaptı, görmedin mi?”

Âyetteki “تَرَ” ifadesinin şâz olarak Abdurahman es-Sülemî (ö. 73/692 [?]) tarafından “تَرَّ” şeklinde ر harfinin iskanıyla okunduğu bildirilmiştir.¹⁸ Bu okuyuşun cezme ediciyi (لَمْ) ızhar etme amacına matuf olduğu ifade edilir ki manaya bir etkisi söz konusu değildir.¹⁹

“كَيْفَ فَعَلَ” kelimeleri ve “فَعَلَ رَبُّكَ” kelimeleri arasında Ebû Amr (ö. 154/771) kırâatinin Sûsî (ö. 261/874) rivayetinde ve Ya'kûb (ö. 205/821) kırâatinde, idğâm-ı kebîr²⁰ yapılmakta, “كَيْفَعَلَ” ve “فَعَّرَبُّكَ” şeklinde okunmaktadır.²¹ İdğamlar, okuyuşu kolaylaştırıcı mahiyetteki kaideler olduğu için²² manaya bir tesiri bulunmadığı bilinmektedir.

Bu âyetin bazı bedeviler tarafından “هَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْفِيلِ” şeklinde okunduğu da zikredilmiştir.²³ Sahih kırâate göre “Rabbinin fil sahiplerine ne yaptığını görmedin mi?” manası mevcutken şâz kırâate göre “Fîl’in haberi sana gelmedi mi?” gibi bir anlam ortaya çıkmaktadır. Buradaki sahih ve şâz kırâatlerin mana yönünden benzerlik arz ettiğini ifade edebilmek mümkündür. Kırâat olarak aktarılan bu şâz ibarenin tefsirî mahiyette kullanılan bir ifade olduğu da değerlendirilebilir.

﴿ ٢ ﴾ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ

“Onların planlarını boşa çıkarmadı mı?”

“كَيْدَهُمْ” kelimesinin sonundaki cemi mimi, sakin م harfinden sonra Kâlûn (ö. 220/835), İbn Kesîr (ö. 120/738), Ebû Ca'fer (ö. 130/747-48) tarafından sîla²⁴ ile okunmuştur.²⁵ Fonetik nitelikteki bu farklılıkta anlama etki söz konusu değildir.

﴿ ٣ ﴾ وَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ

TDV Yayınları, 1996), 69-70.

¹⁸ Ebu Abdullah Hüseyin b. Ahmed b. Haleveyh İbn Hâleveyh, *Muhtasar fi şevâzî'l-Kur'ân min Kitabi'l-bedî' li-İbn Hâleveyh* (Mısır: Mektebetü'l-Mütenebbî, 2009), 177; Ebü'l-Feth Osman b. Cinni el-Mevsili İbn Cinnî, *el-Muhtesab fi tebyini vücuhî şevâzî'l-kıraa ve'l-izahî anha* (Mısır: Vizêratü'l-Evkâf, 1969), 2/373.

¹⁹ Ebü'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakaikü gavamizî't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fi vücuhî't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009), 1222.

²⁰ İdğâm-ı kebîr, harekeli olan iki harf arasında yapılan idğama denilmektedir. bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/215; Tehanevi, *Keşşâfî istilâhâtü'l-fünûn*, 130.

²¹ Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *Câmi'u'l-beyân fi'l-kırâati's-seb'i'l-meşhûra*, thk. Muhammed Sadûk el-Cezâirî (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 785; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/215.

²² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/215.

²³ Abdüllatif Hatîb, *Mu'cemü'l-kırâat* (Dımaşk: Dâru Sadeddin, 2000), 10/587.

²⁴ Sîla cemi mimlerinden sonra sakin bir vav ilave ederek, med ile okumayı ifade etmektedir. bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214-215; Abdü'l-Alî Mes'ûl, *Mu'cemü mustalahâtü'l-ilmî'l-Kur'âniyye vemâ yeteallaku bih* (Kahire: Dâru's-Selâm, 2007), 243.

²⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214.

“Onların üzerine pişkin tuğladan yapılmış taşlar yağdıran sürü sürü kuşlar salmadı mı?”

Âyetteki “عَلَيْهِمْ” ibaresindeki ه harfi Hamza (ö. 156/773) kırâatinde damme ile okunmuştur.²⁶ Aynı kelimenin sonundaki sakin م harfi ise Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Ca’fer tarafından sıla ile okunmuştur.²⁷ Anlam açısından farklılık söz konusu değildir.

“طَيْرًا” kelimesindeki ط harfi Nâfi’ (ö. 169/785) kırâatinin Verş (ö. 197/812) rivâyetinde terkik²⁸ ile okunmuştur.²⁹ Usûl kapsamındaki bu okuyuşun manaya etkisi yoktur.

Âyetteki “طَيْرًا أَبَابِيلَ” kelimeleri arasındaki tenvinde İbn Zekvan (ö. 242/857), Hafs (ö. 180/796), Hamza, Ravh (ö. 233/847-48 [?]) ve Halef (ö. 229/844) sekte³⁰ ile, Verş hemzenin harekesini sakin ن harfine nakil³¹ yaparak “طَيْرُنَّبَابِيلَ” şeklinde okumuştur.³² Sekte veya nakil ile okuyuşun mana açısından herhangi bir tesiri yoktur.

تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ (٤)

“Onların üzerine pişkin tuğladan yapılmış taşlar yağdıran sürü sürü kuşlar salmadı mı?”

“تَرْمِيهِمْ” kelimesindeki ه harfi Ya’kûb kırâatinde damme ile,³³ sakin م harfi ise Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Ca’fer kırâatinde sıla ile okunmuştur.³⁴ Okuyuş farklılıklarının manaya tesiri bulunmamaktadır.

“تَرْمِيهِمْ” kelimesinin şâz olarak, Ebu Hanife (ö. 150/767), İbn Ya’mer (ö. 89/708 [?]), İsa b. Ömer es-Sekafi ö. 149/766), A’rac (ö. 117/735), Ebu Abdurrahman es-Sülemî, Ebu Hayat (ö. 203/818), İbnü Vâsıl (ö. 273/886), el-Fârisî (ö. 461/1069), İbn Mensûr (?) ve Kisâi’den Ahvâzî tarikiyle gâib siğa ile, ي harfiyle “يَرْمِيهِمْ” şeklinde okunduğu bildirilmiştir.³⁵ Cemi

²⁶ Dâni, *Câmi’u’l-beyân*, 785; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214.

²⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214; Dimyâtî, *İthâf*, 164.

²⁸ Terkik, ince okumak demektir. Nafi kırâatinde makabli meksur olan ra harfleri ince okunur. Detaylı bilgi için bk. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/68-70; Abdü’l-Alî Mes’ûl, *Mu’cemü mustalahâtü’l-ilmî’l-Kur’âniyye*, 131-132.

²⁹ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, 1/68-70; Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Dimyâtî Bennâ, *İthâfu fuzalâi’l-beşer fi’l-kirâati’l-erbaate aşer*, thk. Enes Mehera (Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2006), 94.

³⁰ Sekte, nefes almaksızın sesin bir süre kesilmesidir. bk. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/190; Abdü’l-Alî Mes’ûl, *Mu’cemü mustalahâtü’l-ilmî’l-Kur’âniyye*, 230.

³¹ Nakil, Nâfi kırâatinde, kelime sonunda gelen sakin harf sonrasındaki hemzenin harekesinin aktarılması demektir. bk. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/317; Abdü’l-Alî Mes’ûl, *Mu’cemü mustalahâtü’l-ilmî’l-Kur’âniyye*, 325-326.

³² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/419; Dimyâtî, *İthâf*, 61.

³³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214; Dimyâtî, *İthâf*, 600.

³⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214; Dimyâtî, *İthâf*, 164.

³⁵ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 180; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/359; Ebu Hayyan Esirüddin Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Ceyyani el-Gırnati el-Endelüsi, *Bahru’l-muhît fi’t-tefsir*, thk. Sıdkî Muhammed Cemil (Dâru’l-Fikr, 2010), 2/512; Ahmed b. Yûsuf es-Semin el-Halebî, *ed-Dürri’l-masûn fi’ulûmi’l-kitâbi’l-meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrat (Dımaşk: Dâru’l-Kalem, ts.), 6/570.

isimler müzekker ya da müennes olabilir. Buna göre cemi isim olan “طِيرًا” kelimesi için müzekker fiil kullanılmıştır. Siğa değişse de anlama etksi söz konusu değildir.³⁶

فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ (٥)

“Sonuçta Allah onları yenilip ezilmiş ekine çevirdi.”

Âyetteki “فَجَعَلَهُمْ” kelimesindeki sakin م harfi sahih kıraat imamlarından Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Ca’fer tarafından sîla ile okunmuştur.³⁷ Bu kelimenin şâz olarak Ebu’l-Melîh el-Hüzelî (ö. 122/740) tarafından “terk etmek, bırakmak” anlamında³⁸ “فَتَرَكَهُمْ” şeklinde okunduğu bildirilmiştir.³⁹ “فَجَعَلَهُمْ” şeklindeki sahih okuyuş “onları yenilmiş ekin yaprakları haline getirdi” manasına gelirken “فَتَرَكَهُمْ” şeklindeki anlamındaki okuyuş “onları yenilmiş ekin yaprakları halinde terk etti, bıraktı” şeklindeki bir manaya karşılık gelmektedir. Burada mana açısından ciddi bir farklılığın söz konusu olmadığı görülmektedir.

Aynı kelime için “فَجَعَلْتَهُمْ” şeklindeki bir okuyuşun varlığı da zikredilir.⁴⁰ Sahih kıratte fiil müzekker siğada iken bu kırâatte müennes siğadadır ki fâil burada kuşlar olmaktadır. Anlam açısından bakıldığında da sahih kırâate göre Fîl ordusunu yenilmiş ekin yaprakları haline getiren Allah Teâla’dır, şâz kırâate göre ise fail kuşlar olduğuna göre yenmiş ekin haline getiren kuşlardır. Burada da aynı olaya farklı veçheden işaret edilmektedir. Zira kuşlar fail olarak zikredilse de mutlak fail Allah olduğu için manada esas itibariyle değişim söz konusu değildir.

“مَأْكُولٍ” kelimesindeki hemze, Ebû Amr ve Nâfi’ kırâatinde hem vakf hem de vasl halinde ibdâl⁴¹ edilirken, Hamza kırâatinde yalnız vakf halinde ibdâl ile okunmaktadır.⁴² Telaffuzunda zorluk bulunan hemzeyi okuyuşta kolaylık sağladığı bilinen bu okuyuş şekli Nâfi’ ve Ebû Amr kırâatlerinin temel özelliklerinden biridir.⁴³ Fonetik nitelikte bu okuyuş farklılığının anlam yönünden ise bir etkisi yoktur. Aynı kelimenin Ebu’d-Derdâ (ö. 32/652 [?]) tarafından şâz olarak, öncesindeki م harfinin harekesine ittibâen hemzenin fethi ile

³⁶ bk. Halebî, *ed-Dürrü’l-masûn*, 11/110.

³⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214; Dimyâtî, *İthâf*, 164.

³⁸ Ebü’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü’l-A’rab* (Beyrut: Dâru Sadır, 2011), 10/405.

³⁹ İbnü’l-Cinnî, *el-Muhtesab*, 2/373; İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 177.

⁴⁰ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdîrrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî, *el-Muharrerü’l-vecîz fi tefsîri’l-kitâbi’l-aziz*, thk. Abdüsselam Abdüşafi Muhammed (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2001), 15/573.

⁴¹ İbdal, hemzenin elif, vav, ya harflerine çevrilmesidir. bk. Tehanevi, *Keşşâfî istilâhâtî’l-fünûn*, 86-87; Abdü’l-Alî Mes’ûl, *Mu’cemü mustalahâtü’l-ilmî’l-Kur’âniyye*, 30, 31.

⁴² Dimyâtî, *İthâf*, 600.

⁴³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/316-317.

“مَأْكُولٍ” şeklinde okunduğu ifade edilmiştir.⁴⁴ Bu okuyuşun manaya tesir eden bir yönü yoktur. Erken dönem mushaflarda bu gibi örnekler çokça görülebilmektedir.⁴⁵

Fil sûresindeki mevcut sahih kırâat farklılıklarının yalnız usûl yönünden olduğu, manaya tesiri bulunmadığı görülmektedir. Sûredeki şâz okuyuşlar kapsamında, ilk âyette lafzın tamamen farklılaştığı bir okuyuş şekli bulunsa da diğer ayetlerdeki değişikliklerin daha ziyade fiilin müenneslik- müzekkerliği, ğaib-muhataplığı noktasında olduğu ifade edilebilir. Bunların da tamamen farklı bir anlam ortaya koyacak nitelik taşımadığı dikkate alınmalıdır. Ayrıca şâz olarak nitelenen mezkur farklılıkların Arap dili kaidelerine uyum açısından sakınca teşkil etmese de mushaf hattıyla uyum sağlamaması ve senedinin sıhhati yönünden sakınca barındırdığı görülebilmektedir.

1.2. Kureyş Sûresi

Mushafta 106. sırada yer alan, nüzul tertibine göre ise 29. sırada bulunan sûre, Mekke döneminde nâzil olmuştur. Tîn sûresinden sonra, Âdiyât sûresinden önce inmiştir. Adını Hz. Peygamber’in de mensup olduğu Kureyş kabilesinden almıştır. Kureyş kabilesine sağlanan itibar, ticari faaliyetler için güvenlik içinde yaptığı yolculuklar vb. hususlar hatırlatılmak sûretiyle Ka’be’nin de rabbi olan Allah’a kullukta bulunmaları istenmektedir.⁴⁶

Sûredeki âyetlerde bulunan kırâat farklılıkları ve bunların manaya tesiri şu şekildedir:

{ ١ } لِإِيْلَافٍ قُرَيْشٍ

“Kureyş’in güvenliğini,”

“لِإِيْلَافٍ” kelimesini sahih kırâatlerden İbn Âmir (ö. 118/736) “لِإِلَافٍ” şeklinde ي harfi olmadan, Ebû Ca’fer fiâl vezninde hemze olmadan “لِيلَافٍ” şeklinde okumuştur. Diğer kurrâ ise “لِإِيْلَافٍ” şeklinde okumuştur.⁴⁷ Ebû Ca’fer’den şâz yolla bu kelimenin “لِإِنْفٍ” şeklinde okuduğu da rivâyet edilmiştir.⁴⁸ “لِإِنْفٍ” dost manasındadır⁴⁹ ki buna göre “Kureyşin dostluğu için” gibi bir mana ortaya çıkmaktadır.

⁴⁴ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 180; Ebû'l-Beka Muhibbüddin Abdullah b. Hüseyin b. Abdullah Ukberî, *İ'râbü'l-kırâati'l-şevâz* (Beirut: Alem'ül-Kütüb, 1996), 2/745; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhîd*, 8/512.

⁴⁵ bk. Tayyar Altıkulaç, *Hz. Ali'ye nisbet edilen Mushaf-ı Şerif (San'a nüshası)* (İstanbul: IRCICA Yayınları, 2011).

⁴⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/646; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 32/103; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/692-693.

⁴⁷ İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 698; Ebû Muhammed Mekî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *el-Keşf an vücûhi'l-kırâ'ati's-seb' ve ilelihâ ve hucejihâ*, thk. Muhyiddin Ramazan (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1984), 2/389; Ebû Şame el-Makdisî, *İbrâzü'l-meâni min hurzi'l-emâni fi karâati's-seb'a*, 728; Dimyâtî, *İthâf*, 61.

⁴⁸ Ukberî, *İ'râbü'l-kırâati'l-şevâz*, 2/747; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhîd*, 8/514.

⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-A'rab*, 9/11.

Aynı kelimenin şâz olarak, Ebû Ca'fer, el-A'rac ve İkrime (ö. 105/723) tarafından “لِيَأْتِيَنَّ” şeklinde,⁵⁰ İkrime ve Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53) tarafından ğaib emir siğası ile “لِيَأْتِيَنَّ” şeklinde, yine İkrime tarafından “لِيَأْتِيَنَّ” şeklinde okunduğu bildirilmiştir. Burada aynı isme ait (İkrime) üç farklı okunuş şekli bulunduğu ortaya çıkmaktadır: “لِيَأْتِيَنَّ-لِيَأْتِيَنَّ-لِيَأْتِيَنَّ” Bu kelimelerin aslı “لِيَأْتِيَنَّ يَأْتِيَنَّ” olup manası da alışmak, tanıdık olmak şeklindedir.⁵¹ Buna göre mana da “Kureyş'in alışması/tanıdık olması için” şeklinde farklılaşmaktadır. Kelimenin “huzur, teminat” manasındaki “لِيَأْتِيَنَّ” şeklinde⁵² okunduğu da bildirilmiştir.⁵³

“لِيَأْتِيَنَّ” kelimesinin şâz yolla Ebu Bekr Şu'be (ö. 193/809) tarafından birinci hemzeden sonra sakın bir hemze ilavesiyle “لِيَأْتِيَنَّ” şeklinde okunduğu da ifade edilmiştir.⁵⁴ Bu okuyuşa göre mana “Kureyş'in alışması, dost olması için” şeklindedir.⁵⁵ Kelime özelinde ortaya çıkan “لِيَأْتِيَنَّ”, “لِيَأْتِيَنَّ” ve “لِيَأْتِيَنَّ” şeklindeki farklılıkların yakın anlam ihtiva ettikleri görülebilmektedir.⁵⁶

“قُرَيْشٍ” kelimesindeki ش harfinin meftuh şekilde “قُرَيْشٍ” şâz yolla okunduğu bildirilmiştir.⁵⁷ Bu kelime kabile ismi olduğu için gayr-ı munsarif kabul edildiği, bundan dolayı böyle okunduğu zikredilmiştir.⁵⁸ Manaya etkisi söz konusu değildir.

لِيَأْتِيَنَّ رَحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ (٢)

“onların kış ve yaz yolculuklarında güvenliğini sağlamak için (Allah lütuflarda bulundu).”

“لِيَأْتِيَنَّ” kelimesindeki hemzeyi sahih kırâatlerden Ebû Ca'fer med harfi olmaksızın “لِيَأْتِيَنَّ” şeklinde, diğer kurrâ med ile okumuştur.⁵⁹ Kelimedeki sakın م harfini Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Ca'fer sıla ile okumuştur.⁶⁰

Ebu Bekr Şu'be tarafından harekeli hemzeden sonra sakın bir hemze ilavesiyle “لِيَأْتِيَنَّ” şeklinde okunduğu bildirilmiştir.⁶¹ Yine şâz olarak Muhammed b. Davud en-Nekkâr (ö

⁵⁰ Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 9/514; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/403; Dimyâtî, *İthâf*, 601.

⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-A'rab*, 9/10.

⁵² Huzur, teminat anlamındadır. bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-A'rab*, 9/11.

⁵³ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdü'l-Muhsin (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006), 22/497.

⁵⁴ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 180; Ebû Bekr Ahmed b. Musa b. el-Abbas et-Temîmî İbn Mücâhid, *es-Seb'a fi'l-kırâat*, thk. Şevki Dayf (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1980), 698; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/514.

⁵⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1222.

⁵⁶ Ebu Abdillêh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddîn Râzî, *et-Tefsiri'l-kebîr-Mefatihü'l-ğayb* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 2008), 32/105.

⁵⁷ Ukberî, *İ'râbü'l-kırâati'l-şevâz*, 2/748.

⁵⁸ bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 10/549.

⁵⁹ Dimyâtî, *İthâf*, 32.

⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214; Dimyâtî, *İthâf*, 164.

⁶¹ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 180; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/514.

349/960), Ebu'l-Hasan Hammâd (ö. 384/994?), ve el-A'shâ (ö. 200/815) tarafından meksur bir hemze ilavesiyle “إِبِلَافِهِمْ” şeklinde okunduğu aktarılmıştır.⁶² İbn Fuleyh (?), İkrime, İbn Abbas (ö. 68/687-88), Eban b. Tağlib (ö. 141/758) tarafından “أَفِهِمْ” şeklinde okunduğu rivâyet edilmiştir.⁶³ İkrime ve İbn Fuleyh tarafından “أَفِهِمْ” şeklinde⁶⁴ ve “أَفِهِمْ” şeklinde bir okuyuşun bulunduğu,⁶⁵ “الْأَفِهِمْ” şeklinde Ebû Ca'fer, İbn Kesîr'e nispet edilen tariklerden Buhari (ö. 256/870), İbn Âmir, Ebu Hayat, İkrime, İbn Fuleyh, İbn Zekvan'dan et-Tağlibînin okuduğu ifade edilmiştir.⁶⁶ İlk âyette bulunan aynı kelime hakkında verilen bilgilere istinat ederek kelimedeki farklılıkların manaya tesir edecek bir durumun söz konusu olmadığı ifade edilebilir.

“رُحَلَّةٌ” kelimesindeki ر harfinin şâz olarak Ebu's-Semmâl (ö. 160/776) ve Ezrak'ın (ö. 240/854) damme harekeyle “رُحَلَّةٌ” şeklinde okuduğu aktarılmıştır.⁶⁷ Bu şekilde kendisine seyahat edilen yön anlamındadır.⁶⁸

فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا النَّبِيِّ (٣)

“Onlar da şu evin rabbine kulluk etsinler.”

Âyette kırâat farklılığı bulunmamaktadır.

الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَأَمَّنَّهُمْ مِنْ خَوْفٍ (٤)

“Kendilerini besleyip açlıklarını gideren ve her çeşit korkudan emin kılan.”

“أَطْعَمَهُمْ” kelimesindeki sakin م harfi Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Ca'fer tarafından sıla ile okunmuştur.⁶⁹

“مِنْ جُوعٍ” ibaresinin “عَنْ جُوعٍ” şeklinde bir şâz okuyuş bildirilmiştir ki burada harf-i cer değişse de benzer mana taşımaktadır.⁷⁰

“جُوعٍ وَأَمَّنَّهُمْ” tenvinle و arasında Hamza'nın râvisi Halef tarafından idğâm mea'l-ğunne ile değil idğâm bilâğunne ile okunmuştur.⁷¹ Manaya tesiri söz konusu değildir.

⁶² Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/514; Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/572.

⁶³ Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/514; İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 180.

⁶⁴ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 180.

⁶⁵ Ukberî, *İ'râbü'l-kirâati'l-şevâz*, 2/749.

⁶⁶ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 180; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/514; Dimyâtî, *İthâf*, 601.

⁶⁷ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 180; Ukberî, *İ'râbü'l-kirâati'l-şevâz*, 2/749; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/514; Dimyâtî, *İthâf*, 601.

⁶⁸ Zemaşserî, *el-Keşşâf*, 1222.

⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214; Dimyâtî, *İthâf*, 164.

⁷⁰ Bahâu'd-Dîn İbnü Akil, *el-Müsâid alâ tehîli'l-Fevâid*, thk. Muhamed Kâmil Berakât (Mekke: Câmîati Ümmi'l-Kurâ, 1982), 2/266.

⁷¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/20.

“مِنْ خَوْفٍ” kelimeleri arasını Ebû Ca’fer ihfâ ederek okumuştur. Ebû Ca’fer tarafından tüm sakin ن veya tenvinlerden sonra خ ve غ harfleri geldiği zaman uygulanan bu okuyuşun⁷² mana açısından bir tesiri yoktur.

Üç âyetinde kıraat farklılıkları bulunan Kureyş sûresinde hususen aynı kökten gelen “لَا يَلْفِ” ve “يَلْفُهُمْ” kelimelerinde oldukça fazla sayıda kıraat ihtilafı bulunduğu görülebilmektedir. Her ne kadar farklılık sayıca çok olsa da bunların anlam açısından birbirlerine yakınlık arz ettiği ifade edilebilir. Sûredeki diğer ihtilafların ise daha ziyade fonetik farklılıklar kapsamında olduğu müşahede edilmektedir.

1.3. Mâûn Sûresi

7 âyetten müteşekkil sûre 17. sırada inzal olmuştur. Mushaflarda ise 107. sırada yer almaktadır. Kâfirûn sûresinden önce Tekâsür sûresinden sonra Mekke’de inmiştir. “Mâûn”, “yardım, zekat” anlamına gelmektedir.⁷³ Sûrede nimetlere nankörlük eden, hesap gününü inkar eden kişi ve amellerini gösteriş için yapan riyakar kimse şeklinde iki tip insan tasviri yapılmaktadır.⁷⁴

Sûredeki âyetler ve kırâat farklılıkları şöyledir:

أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ ﴿١﴾

“Gördün mü dini yalan sayanı?”

Nâfi’ ve Ebû Ca’fer tarafından “أَرَأَيْتَ” kelimesindeki ikinci hemze teshîl⁷⁵ ile okunmuştur. Ayrıca imam Nâfi’ aynı kelimeyi “أَرَأَيْتَ” şeklinde hemzeyi elife ibdâl ederken Kisâî, hemzeyi hafzederek “أَرَيْتَ” şeklinde okumuştur.⁷⁶ Telaffuzu zor bir harf olan hemzenin okunuşunu kolaylaştırmayı sağlayan bu kırâatlerin anlam yönünden bir farklılığı söz konusu değildir.

“أَرَأَيْتَ” kelimesini şâz olarak Abdullah b. Mes’ûd’un “أَرَأَيْتَكَ” şeklinde okuduğu aktarılmış,⁷⁷ yine İbn Mes’ûd tarafından ikinci hemze olmaksızın “أَرَيْتَكَ” şeklinde okunduğu da bildirilmiştir.⁷⁸ Bu okuyuşa göre anlam “sen cezayı yalanlayan kimseyi gördün mü, bildin mi?” şekline dönüşmektedir.⁷⁹

⁷² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/18; Dimyâtî, *İthâf*, 32.

⁷³ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Mâûn Sûresi Tefsiri” (Erişim 10 Şubat 2024).

⁷⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/657; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 32/111; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/692-693.

⁷⁵ Kolaylaştırma anlamına gelen teshîl kırâatte, hemzelerin yumuşatılarak okunmasını ifade eder. bk. Abdü'l-Alî Mes'ûl, *Mu'cem*, 135.

⁷⁶ Dimyâtî, *İthâf*, 602.

⁷⁷ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 181; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhîr*, 8/517; Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/574.

⁷⁸ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyad b. Abdullah ed-Deylemi Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1988), 5/367.

⁷⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1223.

“يَكْذِبُ بِالَّذِينَ” kelimeleri arasında Ebû Amr ve Ya’kûb kırâatlerinde idğâm-ı kebîr yapılmıştır.⁸⁰ İdğâmın kolaylık muradıyla uygulandığı bilinmektedir, manaya tesiri yoktur.

“يَكْذِبُ بِالَّذِينَ” Abdullah b. Mes’ûd tarafından harfi cersiz, “يَكْذِبُ بِالَّذِينَ” şeklinde şâz yolla okunduğu rivâyet edilmiş, buradaki ب harfinin sıla olduğu, dolayısıyla manaya bir tesiri bulunmadığı belirtilmiştir.⁸¹

فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ (٢)

“İşte odur yetimi itip kakan;”

“يَدْعُ” kelimesinin şâz rivâyetle Hz. Ali, Hasan Basrî, Ebû Recâ Utâridî (ö. 105/723-24 [?]) ve Muhammed b. Sümeýfa’ (ö. 215/830) tarafından د harfinin fethiyle ve ع harfini tahfif ederek “يَدْعُ” şeklinde okunduğu ifade edilmiştir.⁸² Kelimenin bu hali muhâdat kökünden muzari fiildir, “terketti, ihmal etti” şeklindeki bir manaya gelmektedir.⁸³ Buna göre diğer kırâatteki “itip kakan” manası yerine “yetimi terkeden, ihmal eden” manası ortaya çıkmaktadır.

وَلَا يَحْضُ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ (٣)

“Ve yoksula yedirmeyi özendirmeyen!”

“يَحْضُ” kelimesinin Zeyd b. Ali tarafından şâz olarak “يَحْضُ” şeklinde okuduğu bildirilmiştir.⁸⁴ Yine şâz yolla “يَحْضُ” şeklindeki bir okuyuşa da zikredilmiştir.⁸⁵ Müfâale babından gelen bu iki okuyuşa göre mana “karşılıklı teşvik etme” şeklindedir⁸⁶ ki âyetin anlamı da “yoksula yedirmeyi birbirine özendirmeyen” şeklinde değişikliğe uğramaktadır.

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ (٤)

“Vay haline o namaz kılanların ki,”

“لِلْمُصَلِّينَ” kelimesinde vakıf yapıldığı takdirde Ya’kûb kırâatinde hâ-i sekt⁸⁷ meydana gelmekte,⁸⁸ “لِلْمُصَلِّينَ” şeklinde okunmaktadır. Anlama bir tesiri söz konusu değildir.

الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ (٥)

⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/280; Dimyâtî, *İthâf*, 22.

⁸¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/657.

⁸² İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 181; İbnü'l-Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/374; Ukberî, *İ'râbü'l-kırâati'l-şevâz*, 2/750; Ebû Hayyân, *Bahrul-muhît*, 8/517.

⁸³ Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/122; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1991), 11/124.

⁸⁴ Ukberî, *İ'râbü'l-kırâati'l-şevâz*, 2/750.

⁸⁵ Ukberî, *İ'râbü'l-kırâati'l-şevâz*, 2/750.

⁸⁶ bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1201.

⁸⁷ Harfi ya da harekeyi beyan için kelimelerin sonuna eklenen harflerdir. bk. Abdü'l-Alî Mes'ûl, *Mu'cem*, 329.

⁸⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/101.

“Onlar namazlarının özünden uzaktırlar.”

“هُمَّ” kelimesi sonundaki م harfi de Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Ca’fer tarafından sıla ile okunmaktadır.⁸⁹

“صَلَاتِهِمْ” kelimesindeki ل harfini Nâfi‘ kırâatinin Verş rivâyetinde tağlîz⁹⁰ ile okunmuştur.⁹¹ Manaya etkisi yoktur. Kelime sonundaki sakin م harfi de Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Ca’fer tarafından sıla ile okunmaktadır.⁹²

“سَاهُونَ” kelimesinde vakf edildiğinde Ya’kûb tarafından “سَاهُونَةٌ” şeklinde hâ-i sekt ile okunmuştur.⁹³ Aynı kelimeyi Abdullah b. Mes’ûd’un şâz olarak “لَاهُونَ” şeklinde okuduğu aktarılmıştır.⁹⁴ “İlgilenmeyen, umursamayan, önemsemeyen” manalarına gelen⁹⁵ “لَاه” kelimesiyle yapılan kırâate göre âyet “onlar namazlarını önemsemeyenler, umursamayanlardır” gibi bir manaya gelmekte ki ihmalkar, dikkatsiz anlamına gelen “سَاه” kelimesiyle yakın anlamlıdır.⁹⁶

الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُونَ (٦)

“Onlar halka gösteriş yaparlar.”

“يُرَاؤُونَ” kelimesindeki hemze vakf halinde iken Hamza kırâatinde teshîl ile okumuştur.⁹⁷ Hemzenin okunuşunu kolaylaştırma fonksiyonu icra eden teshîlin manaya tesiri yoktur. Aynı kelimedede med hafzedilerek ve hemze şeddelenerek “يُرُونَ” şeklinde ve şeddesiz hemzeyle “يُرُونَ” şeklinde İbn Ebî İshak (ö. 117/735) tarafından okunduğu aktarılmıştır.⁹⁸ Kelime murâât kökünden ve tefil babındandır.⁹⁹ Buna göre de önceki âyette veyledilen kimselerin münafıklığı, ikiyüzlülüğü teşvik etme işini yaptıkları anlaşılır. “يُرُونَ” şeklindeki bir okuyuş olduğu bildirilmiştir.¹⁰⁰

وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ (٧)

⁸⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214; Dimyâtî, *İthâf*, 164.

⁹⁰ Kendisinden önce isti'la harfi gelen lam harflerinin kalın okunmasını ifade eden tağlîz, Verş rivâyetinin hususiyetlerindedir. Detaylı bilgi için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/83.

⁹¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/112; Dimyâtî, *İthâf*, 99.

⁹² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214; Dimyâtî, *İthâf*, 164.

⁹³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/101.

⁹⁴ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 5/368; İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 181,

⁹⁵ Ebû Nasr İsmail b. Hammad Cevherî, *es-Sihah tacü'l-luga ve sihahi'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafur Attar (b.y.: y.y., 1990), 2248.

⁹⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlani Şevkânî, *Fethü'l-kadir: el-Câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsir* (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 2007), 1658; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 11/115.

⁹⁷ Dimyâtî, *İthâf*, 601.

⁹⁸ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 5/368; Ukberî, *İ'râbü'l-kırâati'l-şevâz*, 2/751; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhîr*, 8/517.

⁹⁹ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 11/124.

¹⁰⁰ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 181.

“Hayra da engel olurlar.”

Bu âyette kırâat farklılığı bulunmamaktadır.

Mâûn sûresinde de Fîl sûresine benzer şekilde sahih kırâat farklılıklarının fonetik nitelik taşıdığı, hemen her âyette ise şâz kırâat farklılıkları bulunduğu görülmektedir. Bu farklılıkların anlama bir miktar etkisi bulunmakla birlikte daha ziyade zenginleştirme fonksiyonu icra ettiği görülmektedir.

1.4. Kevser Sûresi

“Çok hayır, bereket” manasına gelen, Hz. Peygamber’e cennette verileceği bildirilen havuzun da ismi olan *Kevser*, sûreye ad olmuştur.¹⁰¹ Medine döneminde indiği de zikredilen sûrenin Mekke’de indirildiği görüşü daha ziyade kabul görmüştür. Sûre Âdiyat sûresinden sonra, Tekâsür sûresinden önce 15. sırada indirilmiş olup mushafta 108. sırada yer almaktadır. Kur’ândaki en kısa süre vasfını haiz sürede Hz. Peygambere, dünya ve ahirette verilen nimetler zikredilmekte, kendisine düşmanlık edenler kınanmakta, ona kurban kesmesi emredilmektedir.¹⁰²

Âyetler ve kırâat farklılıkları şöyledir:

﴿ ١ ﴾ إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ

“Şüphesiz biz sana bitip tükenmez nimetler verdik.”

“أَعْطَيْنَاكَ” kelimesinin Hasan Basrî (ö. 110/728), Talha, İbn Muhaysın (ö. 123/741), Ümmü Seleme (ö. 62/681) tarafından şâz olarak “أَنْطَيْنَاكَ” şeklinde okunduğu rivâyet edilmiştir.¹⁰³ اعطى kelimesi için bazı kabilelerde ع harfi yerine ن harfiyle telaffuz edildiği, bunun da anlam açısından farklılık arz etmediği zikredilmiştir.¹⁰⁴

﴿ ٢ ﴾ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَنْحَرْ

“Şimdi sen rabbın için namaz kıl ve kurban kes!”

Âyette kırâat farklılığı bulunmamaktadır.

﴿ ٣ ﴾ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ

“Asıl soyu gelmeyecek olan, sana karşı nefret duyandır.”

¹⁰¹ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Kevser Sûresi Tefsiri” (Erişim 10 Şubat 2024).

¹⁰² Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 24/679; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 32/117; Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 5/699-670.

¹⁰³ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 181; Ukberî, *İ’râbü’l-kirâati’l-şevâz*, 2/752; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 8/519; Halebî, *ed-Dürrü’l-masûn*, 11/577.

¹⁰⁴ bk. Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, 11/131.

“شَانِيكَ” kelimesi Ebû Ca‘fer tarafından “شَانِيكَ” şeklinde, hemzenin ي harfine ibdâli ile okunmuştur.¹⁰⁵ Hamza da vakf halinde bu şekilde okumuştur.¹⁰⁶ Bu kırâatin manaya etkisi söz konusu değildir. Kelimeyi şâz olarak İbn Abbasın ش harfinden sonra ١ olmadan “شَانِيكَ” şeklinde kırâat ettiği de zikredilmiştir. Anlama etkisi yoktur.¹⁰⁷

“الْأَيْتَرُ” sakin ل ile hemze yan yan geldiği için Nâfi‘ nakil ile, İbn Zekvân, Hafs, Hamza ve Ravh ise sekteyle okur.¹⁰⁸ Manaya etkisi söz konusu değildir.

1.5. Kâfirûn Sûresi

Kâfirûn, kafirler, inkarcılar demektir. Sûre, iniş sırasına göre 18, mushaf sırasına göre de 109. sırada yer almaktadır. Mâûn sûresinden sonra Fîl sûresinden önce nâzil olmuştur. Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber’e; bir sene kendi putlarına tapmasını bir sene de kendilerinin onun ilahına tapmalarına dair yaptıkları teklif üzerine sûrenin indirildiği aktarılır. Sûrede inancın şirkten uzak tutulması istenmektedir.¹⁰⁹

Sûrede bulunan kırâat farklılıkları şu şekildedir:

﴿١﴾ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ

“De ki: “Ey inkârcılar!”

“الْكَافِرُونَ” kelimesindeki ر harfini Nâfi‘ terki ile, ince sesle okumuştur.¹¹⁰ “الْكَافِرُونَ” kelimesini Ya‘kûb hâ-i sekt ile okur.¹¹¹ Anlama tesir söz konusu değildir.

Bu âyette alakalı Übey b. Ka‘b ve Abdullah b. Mes‘ûd’a “قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا” şeklinde şâz bir okuyuş nispet edilmiştir.¹¹² Sahih kırâate göre anlam “De ki ey kâfirler”, şâz kırâate göre ise “Kâfirlere de ki..” şeklinde olmaktadır. Anlamda bir miktar farklılaşma söz konusu olsa da her iki kırâatte de sonraki âyetlerde muhataba aktarılacak mesaja işaret edilmektedir.

﴿٢﴾ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ

“Ben sizin tapmakta olduğunuz şeylere tapmam.”

Âyette kırâat farklılığı yoktur.

﴿٣﴾ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ

¹⁰⁵ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 181; Dimyâtî, *İthâf*, 601.

¹⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/302; Dimyâtî, *İthâf*, 67.

¹⁰⁷ Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/578.

¹⁰⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/317; Dimyâtî, *İthâf*, 61.

¹⁰⁹ Taberî, *Câmî'u'l-beyân*, 24/702; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 32/136; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/703.

¹¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/68-70.

¹¹¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/101.

¹¹² İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 15/587.

“*Siz de benim taptığıma tapıyor değilsiniz.*”

“**أَنْتُمْ**” kelimesinin sonundaki **م** harfini Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Ca’fer sıla ile okumaktadır.¹¹³ “**عَابِدُونَ**” kelimesindeki **ع** harfini İbn Âmir’in râvisi Hişâm imâleyle¹¹⁴ okumuştur.¹¹⁵ İki okuyuşun da manaya etkisi söz konusu değildir.

وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُمْ (٤)

“*Ben sizin taptıklarınıza tapacak değilim*”

“**عَابِدٌ**” kelimesindeki **ع** harfini İbn Âmir’in râvisi Hişâm imâleyle okumuştur.¹¹⁶

“**عَابِدٌ مَّا**” ibaresinin tenvin olmadan, “**عَابِدٌ مَّا**” şeklinde izafetle okunduğu bildirilmiştir.¹¹⁷ Buna göre mana, “Ben sizin taptıklarınıza tapacak değilim” şeklinde iken “Ben sizin taptıklarınıza tapanlardan değilim” şekline evrilmiş olmaktadır.

وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَّا أَعْبُدُ (٥)

“*Siz de benim taptığıma tapıyor değilsiniz.*”

Yukarıda da işaret edildiği üzere “**أَنْتُمْ**” kelimesinin sonundaki **م** harfini Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Ca’fer sıla ile,¹¹⁸ “**عَابِدُونَ**” kelimesindeki **ع** harfini İbn Âmir’in râvisi Hişâm imâleyle okumuştur.¹¹⁹

لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ (٦)

“*Sizin dininiz size, benim dinim banadır.*”

“**لَكُمْ دِينُكُمْ**” kelimelerinin sonundaki **م** harfini Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Ca’fer sıla ile okumaktadır.¹²⁰

“**وَلِيَ دِينِ**” kelimelerini İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Zekvan, Ebu Bekr, Hamza, Kisai, Ya’kûb ve Halef **ي** harfinin iskanıyla “**وَلِيَ دِينِ**” şeklinde okumuştur.¹²¹ Ya’kûb ise “**وَلِيَ دِينِي**” şeklinde hem birinci **ي** harfinin iskanı hem de ikinci kelimedeki **ن** harfinden sonra **ي** harfinin ispatıyla okumuştur.¹²² Manaya etki söz konusu değildir.

¹¹³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214; Dimyâtî, *İthâf*, 164.

¹¹⁴ İmâle, fethin zıddıdır: fetha hareketinin ya harfine, elifin ya harfine meylettirilerek seslendirilmesidir. bk. Tehanevi, *Keşşâfû istilâhâtî'l-fünûn*, 259; Abdü'l-Alî Mes'ûl, *Mu'cemü mustalahâtü'l-ilmî'l-Kur'âniyye*, 96; Mehmet Ali Sarı, “İmâle”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 22/177.

¹¹⁵ Dimyâtî, *İthâf*, 604.

¹¹⁶ Dimyâtî, *İthâf*, 604.

¹¹⁷ Ukberî, *İ'râbü'l-karâati'l-şevâz*, 2/753.

¹¹⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214; Dimyâtî, *İthâf*, 164.

¹¹⁹ Dimyâtî, *İthâf*, 604.

¹²⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214; Dimyâtî, *İthâf*, 164.

¹²¹ Ebû Şame el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî min hurzi'l-emânî fi kırâati's-seb'a*, 729; Dimyâtî, *İthâf*, 604.

¹²² İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 699; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/390; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 5/822; Halebî,

Kâfirûn sûresinde şâz olarak ilk âyetin bütünüyle değişmesi ve üçüncü ayetteki “عَابِدٌ” şeklindeki okuyuşlarla, son âyetteki “وَلِي دِينَ” kelimelerindeki sahih okuyuşlar dışında fersû'l-hurûf kapsamında farklılık söz konusu değildir. Son âyetteki farklılığın anlama tesiri olmamakla birlikte mezkûr şâz farklılıkların anlama tesirinden söz edilebilir. Diğer tüm farklılıkların ise usûl kapsamında, anlama tesiri bulunmadığı görülebilmektedir.

1.6. Nasr Sûresi

Medine döneminde inen sûrelerdendir. Nüzul sırasına göre 114, mushaf tertibine göre ise 110. sırada yer almaktadır. Tevbe sûresinden sonra inzal edildiği, tam bir sûre şeklindeki inen en son sûre olduğu ve veda haccı esnasında indirildiği bildirilmiştir. İsmi “yardım, zafer” anlamına gelen “nasr kelimesinden almıştır.¹²³

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ﴿١﴾

“Allah’ın yardımı gelip fetih gerçekleştiğinde;”

“جَاءَ” kelimesindeki ج harfini İbn Zekvan, Hamza, Kisâi ve Halef imâle ile okumuşlardır.¹²⁴ İmâle ile okuyuşların anlama bir tesiri bulunmamaktadır.

Bu âyeti şâz olarak İbn Abbas’ın “إِذَا جَاءَ فَتْحُ اللَّهِ وَالنَّصْرُ” şeklinde takdim-tehir ederek okuduğu aktarılmıştır.¹²⁵ Burada lafızlar gibi mana da takdim tehire uğramış olmaktadır ki sahih kırâate göre “Allah’ın yardımı gelip fetih gerçekleştiğinde” şeklindeki anlam “Allah’ın fethi ve yardımı geldiğinde/gerçekleştiğinde” şekline dönüşmektedir.

Yine İbn Abbas’ın “إِذَا جَاءَ النَّصْرُ وَالْفَتْحُ” şeklindeki bir okuyuşu zikredilmiştir.¹²⁶ Burada da “نَصْرٌ” kelimesinin muzafun ileyi olan Allah lafzı (الله) düşmüş lakin kelime nekre iken “النَّصْرُ” şeklinde marife olmuştur. Mana itibarıyla bir fark yoktur, zira “belirli bir yardım” anlamındaki “النَّصْرُ” kelimesinden kasıt yine Allah’ın yardımındır.

وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ﴿٢﴾

“Ve insanların akın akın Allah’ın dinine girdiğini gördüğünde;”

“الله يَفْوَاجًا” kelimesi başındaki hemzeye sahih kırâat imamlarından Hamza “الله يَفْوَاجًا” şeklinde ي harfine ibdâl ederek okumuştur.¹²⁷ Anlama tesiri söz konusu değildir.

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْ لَهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴿٣﴾

ed-Dürri’l-masûn, 11/583; Dimyâtî, İthâf, 604.

¹²³ Taberî, Câmi’u’l-beyân, 24/705; Râzî, Mefâtihu’l-ğayb, 32/149; Hayreddin Karaman vd., Kur’an Yolu, 5/706.

¹²⁴ İbnü’l-Cezerî, en-Neşr, 2/59; Dimyâtî, İthâf, 87.

¹²⁵ İbn Hâleveyh, Muhtasar, 181.

¹²⁶ İbn Atıyye el-Endelüsî, el-Muharrerü’l-vecîz, 15/590.

¹²⁷ Dimyâtî, İthâf, 67.

“*Rabbine hamdederek şanınun yüceliğini dile getir ve O’ndan af dile; şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir.*”

Vasl halinde “وَاسْتَغْفِرُهُ” kelimesinde hâ-i kinâyeyi¹²⁸ İbn Kesîr sıla ile okumuştur.¹²⁹

Görüldüğü üzere Nasr sûresinde de ilk âyet dışında anlamda farklılık meydana getirecek kıraat ihtilafı söz konusu değildir. Birinci âyetteki kelimelerde takdim-tehir, marifelik-nekrelik yönünden yapısal bir değişiklik söz konusu olsa da manaya etkisi sınırlıdır.

1.7. Tebbet Sûresi

Mekke döneminde Fatiha sûresinden sonra, Tekvîr sûresinden önce 6. sırada indiği bilinen sûre, mushafta 111. sırada yer almaktadır. “Tebbet”, “kurusun, kahrolsun” anlamındadır. Sûrede Hz. Peygamber’in amcası Ebû Leheb ile karısı gibi servetine ve gücüne güvenenlerin sonu bildirilmektedir.¹³⁰ Hz. Peygamber’in kendine risalet görevi verilmesinin akabinde yakın akrabalarına yaptığı tebliğ sonrası amcası Ebû Leheb’in “Kuryup yok olasıca! Bizi bunun için mi çağırдың?” demesi üzerine bu sûrenin indiği ifade edilmiştir.¹³¹ 5 âyetten oluşan sûredeki âyetlerde yer alan kırâat farklılıkları ve anlama tesiri şu şekildedir:

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ {١}

“*Ebû Leheb’in elleri kurusun! Kurudu zaten.*”

“لَهَبٍ” kelimesindeki ه harfini sahih kırâatlerden İbn Kesîr iskan ile “لَهَبٍ” şeklinde okumuştur.¹³² “لَهَبٍ وَتَبَّ” kelimeleri arasında da Hamza’nın râvisi Halef idğâm meâl-ğunne yerine idğâm bilâğunne ile okumuştur.¹³³

Âyetteki “أَبِي لَهَبٍ” ibaresinin yerine “أَبُو لَهَبٍ” şeklinde şâz bir okuyuş bulunduğu aktarılmıştır.¹³⁴ Arapça’da benzer kullanımlar mevcuttur ve anlam açısından bir farklılık söz konusu değildir.¹³⁵

Abdullah b. Mes’ûd, Übey b. Ka’b (ö. 33/654 [?]), A’mes (ö. 148/765), İbn Şenâbuz’a (ö. 328/939) nisbetle “وَقَدْ تَبَّ” şeklinde şâz bir okuyuş aktarılmıştır.¹³⁶ Bu okuyuştaki “قَدْ”

¹²⁸ Hâ-i kinâye, isimlerin sonuna ittisal olan müfred müzekker ğaib zamirdir. bk. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/239; Abdü’l-Alî Mes’ûl, *Mu’cemü mustalahâtü’l-ilmî’l-Kur’ânîyye*, 330.

¹²⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/239; Dimyâtî, *İthâf*, 164.

¹³⁰ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 24/714; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 32/166; Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 5/709.

¹³¹ Buhârî, “Tefsîr”, 111.

¹³² İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 700; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/390; Ebû Şame el-Makdisî, *İbrâzü’l-meânî min hurzi’l-emânî fi kırâati’s-seb’a*, 729.

¹³³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/20.

¹³⁴ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 181.

¹³⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1227; Halebî, *ed-Dürrü’l-masûn*, 11/143.

¹³⁶ Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 8/525.

kelimesi manayı tekid etmektedir. Sahih ve şâz her iki okuyuşa göre de dua, talep söz konusudur.¹³⁷

مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ (٢)

“Ona ne malı fayda verdi ne de kazandığı başka şeyler.”

“أَغْنَىٰ” kelimesinin sonundaki ن harfinde Hamza, Kisâi ve Halef imâle, Verş taklil ile okumuştur.¹³⁸ İmâle ve taklîl şeklindeki fonetik farklılıkların manaya etkisi yoktur.

“عَنْهُ” kelisindeki hâ-i kinâyeyi İbn Kesîr sıla ile okumuştur.¹³⁹

“كَسَبَ” kelimesinin şâz olarak Abdullah b. Mes‘ûd, A‘meş, Übey b. Ka‘b tarafından “اَكْتَسَبَ” şeklinde okunduğu bildirilmiştir.¹⁴⁰ Aynı kökten gelen bu iki kelimenin babları farklıdır, ancak mana itibarıyla benzerlik arz etmektedir. Zira iftial babı çaba ve gayretin fazla olduğunu ifade etmek için kullanılır.¹⁴¹ Buna göre sahih kırâatteki sülasi mücerred haliyle okuyuşa göre “kazandı” manası mevcutken, iftial babındaki “اَكْتَسَبَ” şeklindeki şâz okuyuşa göre “çabalayarak kazandı” şeklinde bir mana meydana gelmektedir.

سَيِّئُ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ (٣)

“O, alev alev yanan ateşe atılacak!”

“سَيِّئُ” kelimesinin sonundaki ل harfinde Hamza, Kisâi ve Halef imâle ile Verş ise taklîl ile okumuştur.¹⁴²

Aynı kelimenin şâz olarak, A‘meş, Hasan Basrî, İbn Ebi Able (ö. 152/769), İbn Ebi İshak (ö. 117/735), Abdullah b. Mes‘ûd tarafından meçhul siğada, “سَيِّئُ” şeklinde okunduğu bildirilmiştir.¹⁴³ Abdullah b. Mes‘ûd’a isnat edilen “سَيِّئُ” şeklinde meftuh ص ve şeddeli ل harfi ile bir okuyuş da bulunmaktadır. Bu fiil de “ateşe atmak, cehenneme koymak” anlamına gelmektedir¹⁴⁴ ki sahih kırâatteki mana ile paralellik arz etmektedir.

“لَهَبٍ” kelimesindeki ه harfinin iskan edildiği “لَهَبٍ” şeklindeki şâz bir okunuş, İbn Mihrân tarafından İbn Kesîr’e isnat edilmiştir.¹⁴⁵

وَأَمْرًا تُهَيِّئُ لِمَنْ يَكْفُرُ الْكُفْرَانَ (٤)

“Dedikodu yapıp söz taşıyan karısı da.”

¹³⁷ Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/142.

¹³⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/36; Dimyâtî, *İthâf*, 75.

¹³⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/239; Dimyâtî, *İthâf*, 51.

¹⁴⁰ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 182; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhîd*, 8/525; Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/143.

¹⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-A‘rab*, 11/529.

¹⁴² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/36; Dimyâtî, *İthâf*, 75.

¹⁴³ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 182; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhîd*, 8/525; Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/143.

¹⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-A‘rab*, 14/468.

¹⁴⁵ Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhîd*, 5/525.

“وَأَمْرَاتُهُ” kelimesini sahih kırâat imamlarından Hamza teshîl ile okumuştur.¹⁴⁶ Ayrıca kelimedeki ر harfinden sonraki hemzenin elife ibdâliyle “وَأَمْرَاتُهُ” şeklinde okunduğu aktarılmıştır.¹⁴⁷ Aynı kelimenin İbn Mes‘ûd ve İbn Abbas tarafından “وَمُرَيْتُهُ” şeklinde¹⁴⁸ ve “وَمُرَيْتُهُ” şeklinde¹⁴⁹ okunduğu da bildirilmiştir. Bu şâz okuyuşlar taşğir, küçültme anlamı taşımaktadır.¹⁵⁰

“حَمَالَةٌ” kelimesini Hafs fetha ile diğer kurrâ ref ile “حَمَالَةٌ” şeklinde okumuşlardır.¹⁵¹ Madmum okuyuşa göre kelime “وَأَمْرَاتُهُ” kelimesine sıfat olmuştur.¹⁵²

Abdullah b. Mes‘ûd tarafından şâz olarak “حَمَالَةٌ لِّلْحَطْبِ” şeklinde meftuh tenvin¹⁵³ ve “حَمَالَةٌ لِّلْحَطْبِ” şeklinde madmum tenvinle¹⁵⁴ okuduğu bildirilmiştir. Ebû Kilâbe’nin (?) ise “حَامِلَةٌ اَلْحَطْبِ” şeklinde okuduğu aktarılmıştır.¹⁵⁵ Mübalağa ism-i fail şeklindeki “حَمَالَةٌ” okuyuşta odun taşıma işini çokça, sürekli yapan manası varken buradaki ism-i fail kalıbındaki “حَامِلَةٌ” okuyuş mübalağasız şekilde, odun taşıma işini yapanın Ebû Leheb ve karısı olacağı ifade edilmiş olur.

في جِيدِهَا حَبْلٌ مِّنْ مَّسَدٍ (٥)

“Boynunda da ipten bükülmüş bir halat bulunacak.”

Bu âyette kırâat farklılığı bulunmamaktadır.

Son âyet dışında hemen tamamında kırâat ihtilafı bulunan sûrede, hususen anlama farklılık, zenginlik katacak nitelikte şâz okuyuşların fazlalığı dikkat çekicidir. Sahih okuyuşlar ise diğer sûrelere benzer şekilde anlama etkisi bulunmayan, usûl kapsamındaki farklılıklardan meydana gelmiştir.

1.8. İhlâs Sûresi

Nâs sûresinden sonra, Necm sûresinden önce 22. sırada nazil olan bu Mekkî sûre, mushafta 112. sırada yer almaktadır. Mekkeli müşriklerin “bize rabbininin soyunu anlat” demeleri üzerine indirildiği ifade edilen sûrede, Allah’ın bazı sıfatları zikredilerek tevhid

¹⁴⁶ Dimyâtî, *İthâf*, 606.

¹⁴⁷ Ukberî, *İrâbü'l-kirâati'l-şevâz*, 2/756.

¹⁴⁸ İbnü'l-Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/375; İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 15/598.

¹⁴⁹ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 182.

¹⁵⁰ Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/144.

¹⁵¹ İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 700; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/390; Ebû Şame el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî min hurzi'l-emânî fi kırâati's-seb'a*, 729; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr* 2/302; Dimyâtî, *İthâf*, 606.

¹⁵² Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/144.

¹⁵³ Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhîr*, 8/526 Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/586.

¹⁵⁴ İbnü'l-Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/375.

¹⁵⁵ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 182; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhîr*, 8/526; Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/586.

inancının önemine dikkat çekilmiştir.¹⁵⁶ Sûrenin Kur'ân'ın üçte birine denk olduğu Hz. Peygamberden nakledilmiştir.¹⁵⁷ 4 âyettir.

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴿١﴾

“De ki: “O, Allah’tır, tektir.”

“أَحَدٌ” kelimesindeki hemzeyi Hamza و ile “وَحَدٌ” şeklinde, diğer kurrâ hemzeyle okumuştur.¹⁵⁸ Abdullah b. Mes’ûd ve Übey b. Ka’b tarafından şâz rivayetle “قُلْ” kelimesi olmaksızın “هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ” şeklinde okunduğu bildirilmiştir.¹⁵⁹ Bu okuyuşa göre “de ki” anlamına gelen “قُلْ” kelimesi olmadığına göre anlam “O Allah’tır, tektir” şeklindedir. Hz. Peygamber’in “قُلْ” ve “هُوَ” lafızları olmadan “اللَّهُ أَحَدٌ” şeklindeki bir okuyuş da şâz yolla Abdullah b. Mes’ûd ve Übey b. Ka’b’a nispet edilmiştir.¹⁶⁰ Bu okuyuşa göre de “Allah tektir” manası ortaya çıkmaktadır.

A’şâ ve Abdullah b. Mes’ûd’dan “اللَّهُ الْوَّاحِدُ” şeklinde bir okuyuş aktarılmıştır.¹⁶¹ Hz. Ömer (ö. 23/644), Abdullah b. Mes’ûd ve A’miş tarafından “قُلْ هُوَ اللَّهُ الْوَّاحِدُ”¹⁶² ve “قُلْ هُوَ اللَّهُ الْوَّاحِدُ”¹⁶³ şeklinde şâz bir okuyuş da zikredilmiştir.¹⁶⁴ Bu okuyuşların anlamları sırasıyla “Allah tektir”, “De ki o Allah tektir”, “De ki o Allah tektir, sameddir” şeklindedir.

1-2. âyetler arası geçişte “أَحَدٌ اللَّهُ” kelimelerin okunuşuyla alakalı, iki sakinden kaçınmak ve tahfif için tensersiz olarak “أَحَدُ اللَّهُ” şeklindeki şâz bir okuyuşun varlığına işaret edilmiştir.¹⁶⁵ Yine şâz rivayetle “أَحَدُنْ اللَّهُ” şeklinde bir okuyuş da Ebû Amr’a nispet edilmiştir.¹⁶⁶ Zikredilen bu okuyuşlarda manaya etki söz konusu değildir.

اللَّهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾

“Allah sameddir.”

Âyette kırâat farklılığı bulunmamaktadır.

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾

¹⁵⁶ Taberî, *Câmî’u’l-beyân*, 24/627; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 32/174; Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 5/713.

¹⁵⁷ Buhârî, *Tevhîd*, 1.

¹⁵⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/302.

¹⁵⁹ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 182; Halebî, *ed-Dürrü’l-masûn*, 11/588.

¹⁶⁰ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 182; Halebî, *ed-Dürrü’l-masûn*, 11/588.

¹⁶¹ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 182.

¹⁶² Halebî, *ed-Dürrü’l-masûn*, 11/588.

¹⁶³ İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü’l-vecîz*, 15/601.

¹⁶⁴ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi’l-Kur’ân*, 20/557.

¹⁶⁵ Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhîd*, 3/134; Halebî, *ed-Dürrü’l-masûn*, 11/588.

¹⁶⁶ Abdüllatif Hatîb, *Mu’cemü’l-kırâat*, 10/638.

“Doğurmamış ve doğmamıştır.”

Şâz olarak Ru'be (ö. 145/684) tarafından takdim-tehir ile “لَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَلِدْ” şeklinde okunduğu bildirilmiştir.¹⁶⁷ Bu okuyuşa göre mana da takdim-tehir olmakta, “doğurmamış ve doğmamıştır” şeklinde iken “doğmamış ve doğurmamıştır” şekline gelmektedir.

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ (٤)

“O'nun hiçbir dengi yoktur.”

Hafs “كُفُوًا” şeklinde و ile, Hamza, Ya'kûb ve Halef “كُفَاءٌ” şeklinde ف harfinin iskanı ve و yerine hemzeyle, diğer kurrâ da “كُفَاءٌ” şeklinde madmum ف harfi ve و yerine hemze ile okumuştur.¹⁶⁸ Verş “كُفَاءٌ أَحَدٌ” kelimeleri arasında nakil yaparak “كُفَاءٌ تَحَدٌ” şeklinde okumuştur.¹⁶⁹ Ayrıca bu iki kelime arasında İbn Zekvan ve Hamza sekte ile okumuşlardır.¹⁷⁰ Bu farklılıkların manaya etkisi yoktur.

Bazı bedevilerin takdim tehirle “وَلَمْ يَكُنْ أَحَدٌ كُفُوًا” şeklinde okunduğu bildirilmiştir.¹⁷¹ “وَلَمْ يَكُنْ كُفُوًا لَهُ أَحَدٌ” şeklinde bir okuyuş da aktarılmıştır.¹⁷² Bu okuyuşların anlama etkisi bulunmakal birlikte sınırlıdır. Zira birincisine göre “Hiç kimse denk olmadı”, ikincisine göre “Hiç kimse ona denk olmadı” gibi, sahih kırâate benzer mana ortaya çıkmaktadır.

Süleyman b. Ali b. Abdullah b. Abbas (ö. 142/759) tarafından “كِفَاءٌ” şeklinde “benzeri yoktur” anlamında okunuş¹⁷³ yanında “كُفَاءٌ” şeklinde bir okuyuş olduğu da bildirilmiştir.¹⁷⁴ Sakin ف ve münevven و ile “كُفُوًا” şeklinde bir okuyuş da aktarılmıştır.¹⁷⁵ Bu okuyuşlar da kelimenin sahih okuyuşunun anlamıyla benzerlik arz etmektedir.¹⁷⁶

1.9. Felak Süresi

Mushafta 113. sırada yer alan ve Medeni sûreler arasında zikredilen sûre, 20. sırada, Fîl sûresinden sonra Nâs sûresinden önce inmiştir. Hz. Peygamber tarafından “benzeri görülmemiş âyetler” olarak nitelendirilen sûrenin ismi “felak”, “sabah” anlamındadır. Bazı kötülüklerden, şerlerden Allah'a sığınılmasına dair öğütleri ihtiva eden, Nâs sûresiyle birlikte en güzel sığınma duaları olduğu bildirilen sûre, 5 âyetten müteşekkildir.¹⁷⁷

¹⁶⁷ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 182.

¹⁶⁸ İbn Mücâhid, *es-Seb'a* 701; Dimyâtî, *İthâf*, 138.

¹⁶⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/391; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/302.

¹⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/317; Dimyâtî, *İthâf*, 61.

¹⁷¹ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 182.

¹⁷² İbnü'l-Cinnî, *el-Muhteseb*, 1/65.

¹⁷³ Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhîr*, 3/528.

¹⁷⁴ Ukberî, *İ'râbü'l-karâati'l-şevâz*, 2/759

¹⁷⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1229.

¹⁷⁶ bk.Halebî, *ed-Dürri'l-masûn*, 11/155.

¹⁷⁷ Taberî, *Câmî'u'l-beyân*, 24/741; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 32/186; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu*,

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴿١﴾

“De ki: “Sabahın rabbine sığınırım;”

“قُلْ أَعُوذُ” kelimeleri arasında Nâfi‘ nakil ile okurken, İbn Zekvan, Hamza ve Ya‘kûb’un ravisi İdris sekte ile okumuşlardır.¹⁷⁸ Nakil veya sekte ile okumanın anlama bir etkisi söz konusu değildir.

مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ﴿٢﴾

“Yarattığı şeylerden gelebilecek kötülüklerden;”

“شَرِّ مَا” ibaresinin şâz olarak Amr b. Ubeyd (ö. 249/863?), Ebû Hanife tarafından “شَرِّ مَا” şeklinde tenvin ile okunduğu bildirilmiştir.¹⁷⁹ Bu okuyuşa göre “مَا خَلَقَ”, “مِنْ شَرِّ” ibaresinden bedeldir: “مِنْ شَرِّ شَرِّ مَا خَلَقَ”. Mana da “şerden, yani yarattıklarının şerrinden Allah’a sığınırım” şeklindedir.¹⁸⁰

“خَلَقَ” kelimesini şâz olarak İbn Ya‘mer (ö. 89/708 [?]) ve İbn Sümeiyâ (ö. 215/830) meçhul sıgâda “خَلِقَ” şeklinde okumuştur.¹⁸¹ Buradaki fiilin meçhul sıgâda kullanılması anlamı da edilgen bir yapıya büründürmekte, “yarattıklarının şerrinden” yerine “yaratılan şeylerin şerrinden” şeklindeki bir mana ortaya çıkmaktadır.

وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ﴿٣﴾

“Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden;”

“غَاسِقٍ إِذَا” kelimeleri arasında Nâfi‘ nakil ile okurken, İbn Zekvan, Hafs, Hamza ve Ravh sekte ile okumuşlardır.¹⁸²

“غَاسِقٍ” kelimesinde ق yerine ف ile okunduğu bildirilen şâz bir rivâyet mevcuttur.¹⁸³ Bu okuyuş şekli hakkında bilgi bulunamamıştır.

وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ﴿٤﴾

“Düğümlere üfürenlerin şerrinden;”

Ruveys “النَّفَّاثَاتِ” şeklinde, diğer kurrâ “النَّفَّاثَاتِ” şeklinde okumuştur.¹⁸⁴ Burada cumhur kurrânın okuyuşu mübalağa ism-i fail kalıbında olup anlamı “dügümlere üfleme işini çokça, sıkça yapan” iken ism-i fail kalıbındaki Ruveys’in okuyuşunda mübalağasız şekilde

5/718.

¹⁷⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/317; Dimyâtî, *İthâf*, 59.

¹⁷⁹ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 183; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhîr*, 8/530; Halebî, *ed-Dürri'l-masûn*, 11/591.

¹⁸⁰ Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhîr*, 8/530; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 11/205.

¹⁸¹ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 183.

¹⁸² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/317; Dimyâtî, *İthâf*, 59.

¹⁸³ Abdüllatif Hatîb, *Mu'cemü'l-kirâat*, 10/646.

¹⁸⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/302; Dimyâtî, *İthâf*, 608.

“dügümlere üfleme işini yapan” manası ortaya çıkmaktadır.¹⁸⁵ Dolayısıyla sahih kırâatte düğümlere üfleyen kişinin şerrinden, şâz kırâatte ise düğümlere üfleme işini çokça yapan, işinde mahir büyücünün şerrinden sakınılması şeklinde anlamsal farklılaşmadan söz edilebilir.

Kelimenin şâz olarak Hasan Basrî tarafından ن harfinin dammı ile “النَّفَاتَاتِ” şeklinde okunduğu,¹⁸⁶ Ravh tarafından da şâz olarak madmum ن ve ف harfinin tahfifiyle “النَّفَاتَاتِ” şeklinde okunduğu ifade edilmiştir.¹⁸⁷ Yine Hasan Basrî tarafından “النَّفَاتَاتِ” şeklinde ف harfinin kesriyle ve sonrasında elif olmaksızın okunduğu da bildirilmiştir.¹⁸⁸ Bu kelimelerin hepsi “tükürüksüz üfleme” anlamındaki “نَفَثٌ” kökünden gelmektedir.¹⁸⁹ “النَّفَاتَاتِ” ifade eylemin tekraren yapıldığını, sanat haline getirildiğini gösterir. “النَّفَاتَاتِ” de eylemin hem bir kez hem de tekrar tekrar yapılması için kullanılır.¹⁹⁰

وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ (٥)

“Bir de kışkandığı vakit kışkanç kişinin şerrinden!”

“حَاسِدٍ إِذَا” kelimeleri arasında Nâfi’ nakil, İbn Zekvan, Hafs, Hamza ve Ravh sekteyle okumuştur.¹⁹¹

1.10. Nâs Sûresi

Felak sûresinden sonra, İhlâs sûresinden önce indirilen sûrenin Medenî sûrelerden olduğu ve 21. sırada inzal edildiği ifade edilmiştir. Mushafta 114. sırada yer almaktadır. “İnsanlar” anlamına gelen “nâs” sûresinde, sinsice kötülöklere sürükleyen cinlerin ve insanların şerrinden Allah’a sığınılması öğütlenmektedir. 6 âyettir.¹⁹²

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ (١)

“De ki: “insanların rabbine suğınırım,”

“قُلْ أَعُوذُ” kelimeleri arasında Nâfi’ nakil ile okurken, İbn Zekvan, Hafs ve Hamza sekte ile,¹⁹³ “النَّاسِ” kelimesindeki ن harfini de Dûrî imâle ile okumuştur.¹⁹⁴ Bu okuyuş farklılıklarının manaya tesiri yoktur.

¹⁸⁵ bk. *ed-Dürri'l-masûn*, 11/159.

¹⁸⁶ Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhîr*, 8/531; Halebî, *ed-Dürri'l-masûn*, 11/592; Dimyâtî, *İthâf*, 608.

¹⁸⁷ Dimyâtî, *İthâf*, 608.

¹⁸⁸ Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhîr*, 8/531; Halebî, *ed-Dürri'l-masûn*, 11/592.

¹⁸⁹ Cevherî, *es-Sıhah*, 295.

¹⁹⁰ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 11/206.

¹⁹¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/317; Dimyâtî, *İthâf*, 61.

¹⁹² Taberî, *Câmî'u'l-beyân*, 24/753; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 32/196; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/723.

¹⁹³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/317; Dimyâtî, *İthâf*, 59.

¹⁹⁴ İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 703; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/62; Dimyâtî, *İthâf*, 609.

“النَّاسِ” kelimesi şâz olarak س harfi yerine ت harfiyle “النَّاتِ” şeklinde okunmuştur.¹⁹⁵ Bu şekilde bir lehçe bulunduğu, Araplardan bazılarının س harfi yerine ت ile okuduğu ifade edilmiştir; anlam açısından fark söz konusu değildir.¹⁹⁶

مَلِكِ النَّاسِ (٢)

“*insanların mâlik ve hâkimine,*”

“مَلِكِ” kelimesinin şâz olarak “مَالِكِ” şeklinde okunduğu bildirilmiştir.¹⁹⁷ “مَلِكِ” yönetici, kral anlamlarına gelirken “مَالِكِ” sahip anlamındadır.¹⁹⁸

“النَّاسِ” kelimesindeki ن harfini Dûrî imâle ile okumuştur.¹⁹⁹

إِلَهُ النَّاسِ (٣)

“*insanların mâbuduna,*”

“النَّاسِ” kelimesindeki ن harfini Dûrî imâle ile okumuştur.²⁰⁰

مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ (٤)

“*sinsi şeytanın şerrinden*”

“الْوَسْوَاسِ” kelimesindeki birinci و harfinin şâz olarak kesre ile “الْوَسْوَاسِ” şeklinde okunduğu bildirilmiştir.²⁰¹ Kelimenin bu şekilde okunuşu, “kendi kendine konuşmak” anlamına gelmektedir.²⁰²

الَّذِي يُوسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ (٥)

“*insanların kalplerine vesvese sokan*”

“النَّاسِ” kelimesindeki ن harfini Dûrî imâle ile okumuştur.²⁰³

مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ (٦)

“*Cinlerden ve insanlardan.*”

“مِنَ الْجِنَّةِ” ifadesinde “مِنَ” kelimesini şâz olarak Kisâî'den Yezîd b. Fârisî tarafından ن harfinin kesriyle “مِنَ الْجِنَّةِ” şeklinde okuduğu aktarılmıştır.²⁰⁴

¹⁹⁵ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 183; Ukberî, *İ'râbü'l-kırâati'l-şevâz*, 2/762.

¹⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-A'rab*, 2/101.

¹⁹⁷ Ukberî, *İ'râbü'l-kırâati'l-şevâz*, 2/762.

¹⁹⁸ Cevherî, *es-Sıhah*, 1609.

¹⁹⁹ İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 703; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/62; Dimyâtî, *İthâf*, 609.

²⁰⁰ İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 703; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/62; Dimyâtî, *İthâf*, 609.

²⁰¹ Ukberî, *İ'râbü'l-kırâati'l-şevâz*, 2/762.

²⁰² İbn Manzûr, *Lisânü'l-A'rab*, 6/254.

²⁰³ İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 703; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/62; Dimyâtî, *İthâf*, 609.

²⁰⁴ Abdüllatif Hatîb, *Mu'cemü'l-kırâat*, 20/653.

“النَّاسِ” kelimesindeki ن harfini Dûrî imâle ile okumuştur.²⁰⁵

Son üç sûrenin kırâat farklılıkları bakımından durumunun önceki sûreler ile benzerlik arz ettiği görülebilmektedir. Ancak özellikle İhlas sûresindeki ilk âyette, birinci âyetten ikinci âyete geçişte çok farklı okuyuşların bulunduğu müşahede edilmektedir. Felak sûresindeki ikinci ve dördüncü âyet şâz okuyuşlara açısından farklı örnekleri barındırmakta, bu örneklerin anlama sınırlı ölçüde etkisinden söz edilebilmesi mümkündür. Nâs sûresi ise daha ziyade fonetik farklılıkları kapsamaktadır.

Tablo 1: Kısa Sûrelerdeki Kırâat Farklılıkları

Sûre Adı	Âyet Numarası	Kelime-Kelimeler	Sahih Okuyuşlar	Şâz Okuyuşlar	Açıklama
Fîl	1.	أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ	--	هَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْفِيلِ ²⁰⁶	
		كَيْفَ فَعَلَ	كَيْفَعَلْ ²⁰⁷	--	
		فَعَلَ رَبُّكَ	فَعَرَبْتُكَ ²⁰⁸	--	
		أَلَمْ تَرَ	--	تَرَ ²⁰⁹	
	2.	كَيْدُهُمْ	كَيْدُهُمْ ²¹⁰	--	
	3.	عَلَيْهِمْ	عَلَيْهِمْ ²¹¹	--	
			عَلَيْهِمْ ²¹²	--	
		طَيْرًا	طَيْرًا	--	Verş tarafından ر harfi ince sesle okunur.
		طَيْرًا أَبَابِيلَ	طَيْرًا أَبَابِيلَ	--	

²⁰⁵ İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 703; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/62; Dimyâtî, *İthâf*, 609.

²⁰⁶ Bazı bedevilerin bu şekilde bir okuyuş olduğu belirtilmiştir: Abdüllatif Hatîb, *Mu'cemül-kırâat*, 10/587.

²⁰⁷ Okuyuş Ebû Amr râvisi Sûsî: Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *Câmi'u'l-beyân*, 785; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/215.

²⁰⁸ Okuyuş Ebû Amr râvisi Sûsî: Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *Câmi'u'l-beyân*, 785; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/215.

²⁰⁹ Abdurrahman es-Sülemî: İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 177; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/373.

²¹⁰ İbn Kesîr, Ya 'kub ve Ebu Ca'fer: İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214.

²¹¹ İbn Kesîr, Ya 'kub ve Ebu Ca'fer: İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214.

²¹² Hamza'ya nispet edilmektedir: Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 785; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214.

	4.	تَرْمِيهِمْ	213 تَرْمِيهِمُو	214 بَرْمِيهِمْ	
	5.	فَجَعَلَهُمْ	215 فَجَعَلَهُمُو	216 فَعَرَكَهُمْ	
		مَأْكُولٍ	218 مَأْكُولِ	217 فَجَعَلَتْهُمْ	
Kureyş	1.	لَايَافٍ	220 لَيَافٍ	219 مَأْكُولِ	
				221 لَأَفٍ	
				222 لَيَافِ	
				223 لَيَأَفٍ	
				225 لَيَأَفِ	
	226 لَيَأَفِ				
	2.	قَرِيْشٍ	--	227 قَرِيْشِ	
		إِيْلَافِهِمْ	228 إِيْلَافِهِمُو	229 إِيْلَافِهِمْ	

²¹³ İbn Kesîr, Ya 'kub ve Ebu Ca'fer: İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214.

²¹⁴ Ebu Hanife, İbn Ya'mer, İsa b. Ömer, A'rac, Ebu Abdurrahman es-Sülemî, Ebu Hayat, İbnü Vâsıl, İbn Mensûr ve Kisâi'den Ahvâzî tarihi: İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 180; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/359; Ebu Hayyan, *Bahru'l-muhît*, 2/512; el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 10/570.

²¹⁵ İbn Kesîr, Ya 'kub ve Ebu Ca'fer: İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214.

²¹⁶ Ebu'l-Melih: İbnü'l-Cinnî, el-Muhteseb, 2/373; İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 177.

²¹⁷ Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 15/573.

²¹⁸ Ebû Amr, Nâfi' ve Hamza: İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/316-317.

²¹⁹ Ebu'd-Derdâ. İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 180; Ukberî, *İ'râbü'l-kırâati'l-şevâz*, 2/745; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/512.

²²⁰ İbn Amir: İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 698; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/389; Ebû Şame el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî*, 728; Dimyâtî, *İthâf*, 61.

²²¹ Ebu Ca'fer: Ukberî, *İ'râbü'l-kırâati'l-şevâz*, 2/747; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/514.

²²² Ebû Ca'fer, el-A'rac ve İkrime; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 9/514; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/403; Dimyâtî, *İthâf*, 601.

²²³ İkrime ve Abdullah b. Mes'ûd: el-Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*, 22/497.

²²⁴ Ebu Ca'fer.

²²⁵ İkrime: el-Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*, 22/497.

²²⁶ Ebu Bekr Şu'be: İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 180; İbn Mücâhid, *es-Seb'a fi'l-kırâat*, 698; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/514.

²²⁷ Ukberî, *İ'râbü'l-kırâati'l-şevâz*, 2/748.

²²⁸ İbn Kesîr, Ya 'kub ve Ebu Ca'fer: İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214.

²²⁹ Ebu Bekr Şu'be: İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 180; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/514.

				230° اِيْلَافِهِمْ	
				231° اِنْفِهِمْ	
				233° اِنْفِهِمْ	
			232° اِنْفِهِمْ	234° اِنْفِهِمْ	
				235° اِنْفِهِمْ	
		رِحْلَةٌ	--	236° رِحْلَةٌ	
		اَطْعَمَهُمْ	237° اَطْعَمَهُمْ	--	
		مِنْ جُوعٍ	--	238° عَنْ جُوعٍ	
	4.	جُوعٍ وَامْنَهُمْ	جُوعٍ وَامْنَهُمْ	--	Hamza'nın râvisi Halef tarafından idğam mea'l-ğunne ile değil idğâm bilâğunne ile okunmuştur. ²³⁹

²³⁰ Muhammed b. Davud en-Nekkâr, Ebu'l-Hasan Hammâd ve el-A'şâ: Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/514; Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/572.

²³¹ İbn Fuleyh, İkrime, Mücahid, Humejd, İbn Abbas, Eban b. Tağlib: İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 180.

²³² Ebû Ca'fer: İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 180; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/514; Dimyâtî, *İthâf*, 601.

²³³ İkrime ve İbn Fuleyh: İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 180.

²³⁴ İkrime ve İbn Fuleyh: İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 180; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/514; Dimyâtî, *İthâf*, 601.

²³⁵ Buhari, İbn Âmir, Velid, Ebu Hayeh, İbn Utbe, Şeybe, İkrime, İbn Fuleyh: İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 180; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/514; Dimyâtî, *İthâf*, 601.

²³⁶ Ebu's-Semmâm, Ezrak: İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 180; Ukberî, *İ'râbü'l-kırâati'l-şevâz*, 2/749; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/514; Dimyâtî, *İthâf*, 601.

²³⁷ İbn Kesîr, Ya 'kub ve Ebu Ca'fer: İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214.

²³⁸ İbnü Akîl, *el-Müsâid*, 2/266.

²³⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/20.

		مِنْ خَوْفٍ	مِنْ خَوْفٍ	--	Ebû Ca'fer tarafından sakın Ğ harfinin ızharı ile değil ihfasiyla okunmuştur. ²⁴⁰
Mâûn	1.	أَرَأَيْتَ	أَرَأَيْتَ		Nâfi' ve Ebû Ca'fer tarafından ikinci hemze teshîl ile okunmuştur. ²⁴¹
			أَرَأَيْتَ ²⁴²	أَرَأَيْتَكَ ²⁴³	
			أَرَأَيْتَ ²⁴⁴	أَرَأَيْتَكَ ²⁴⁵	
		يُكَدِّبُ بِالَّذِينَ	يُكَدِّبُ الَّذِينَ ²⁴⁶	يُكَدِّبُ الَّذِينَ ²⁴⁷	
	2.	يُدْعُ	--	يُدْعُ ²⁴⁸	
	3.	يَحْضُ	--	يُحَاضُّ ²⁴⁹ يَحَاضُّ	
4.	لِلْمُصَلِّينَ	لِلْمُصَلِّينَ ²⁵⁰	--		

²⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/18; Dimyâtî, *İthâf*, 32.

²⁴¹ Dimyâtî, *İthâf*, 602.

²⁴² Kisâ: Dimyâtî, *İthâf*, 602.

²⁴³ Abdullah b. Mes'ûd: İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 181; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/517; Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/574.

²⁴⁴ Nâfi': Dimyâtî, *İthâf*, 602.

²⁴⁵ Abdullah b. Mes'ûd: İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 181; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/517; Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/574.

²⁴⁶ Sûsî ve Ya'kûb: İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/280; Dimyâtî, *İthâf*, 22.

²⁴⁷ Abdullah b. Mes'ûd: Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/657.

²⁴⁸ Hz. Ali, Hasan Basrî, Ebû Recâ Utâridî ve Yemenî: İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 181; İbnü'l-Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/374; Ukberî, *İ'râbü'l-kırâati'l-şevâz*, 2/750; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/517.

²⁴⁹ Zeyd b. Ali: Ukberî, *İ'râbü'l-kırâati'l-şevâz*, 2/750.

²⁵⁰ Ya'kûb: İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/101.

	5.	صَلَاتِهِمْ	صَلَاتِهِمْ	--	Verş rivâyetinde ل harfi teğliz ile, kalın okunmuştur. ²⁵¹
			صَلَاتِهِمْ ²⁵²	--	
	6.	هُمْ	هُمْ ²⁵³	--	
		يُرَاؤُنْ	يُرَاؤُنْ		Hamza kırâatinde vakf halinde hemze teshîl ile okunmuştur. ²⁵⁴
				يُرَاؤُنْ ²⁵⁵ يُرَاؤُنْ يُرَاؤُنْ	
Kevser	1.	أَعْطَيْنَاكَ	--	أَنْطَيْنَاكَ ²⁵⁶	
	3.	شَائِنَاكَ	شَائِنَاكَ ²⁵⁷	شَيْنَاكَ ²⁵⁸	
		الْأَيْتُرْ	الْأَيْتُرْ	--	İbn Zekvân, Hafs, Hamza ve Ravh tarafından sakın ل harfinde sekte ile okunmuştur. ²⁵⁹

²⁵¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/112; Dimyâtî, *İthâf*, 99.

²⁵² İbn Kesîr, Ya 'kub ve Ebu Ca'fer: İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214.

²⁵³ İbn Kesîr, Ya 'kub ve Ebu Ca'fer: İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214.

²⁵⁴ Dimyâtî, *İthâf*, 601.

²⁵⁵ İbn Ebî İshak, el-Eşheb: Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 5/368; Ukberî, *İ'râbü'l-kırâati'l-şevâz*, 2/751; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhîd*, 8/517.

²⁵⁶ Hasan Basrî, Talha, İbn Muhaysın, Zeferânî, Ümmü Seleme'ye nispet edilmektedir: İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 181; Ukberî, *İ'râbü'l-kırâati'l-şevâz*, 2/752; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhîd*, 8/519; Halebî, *ed-Dürri'l-masûn*, 11/577.

²⁵⁷ Ebû Ca'fer.

²⁵⁸ İbn Abbas': Halebî, *ed-Dürri'l-masûn*, 11/578.

²⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/317; Dimyâtî, *İthâf*, 61.

			الْبَيْتُ	--	Nâfi' tarafından hemzenin hareketi ل harfine nakledilerek okunmuştur. ²⁶⁰	
Kâfirûn	1.	الْكَافِرُونَ	قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ	قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ²⁶¹		
			الْكَافِرُونَ	--	Nâfi' ر harfini ince okumuştur. ²⁶²	
			الْكَافِرُونَ ²⁶³	--		
	3.	عَابِدُونَ	أَنْتُمْ	أَنْتُمْ ²⁶⁴	--	
			عَابِدُونَ	عَابِدُونَ	--	İbn Âmir'in râvisi ع harfinde imâleyle okumuştur. ²⁶⁵
			عَابِدٍ	عَابِدٍ	--	İbn Âmir'in râvisi ع harfinde imâleyle okumuştur. ²⁶⁶
	4.	عَابِدٍ مَا	عَابِدٍ مَا	--	عَابِدٍ مَا ²⁶⁷	
			عَابِدٍ مَا	--	عَابِدٍ مَا ²⁶⁷	

²⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/317; Dimyâtî, *İthâf*, 61.

²⁶¹ Übey b. Ka'b ve Abdullah b. Mes'ûd: İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 15/587.

²⁶² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/68-70.

²⁶³ Ya'kûb: İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/101.

²⁶⁴ İbn Kesîr, Ya'kub ve Ebu Ca'fer: İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214.

²⁶⁵ Dimyâtî, *İthâf*, 604.

²⁶⁶ Dimyâtî, *İthâf*, 604.

²⁶⁷ Ukberî, *İ'râbü'l-kirâati'l-şevâz*, 2/753.

	5.	عَابِدُونَ	عَابِدُونَ	--	İbn Âmir'in râvisi Hişâm ع harfinde imâleyle okumuştur. ²⁶⁸
	6.	لَكُمْ دِينُكُمْ	لَكُمْ دِينُكُمْ 269	--	
Nasr	1.	إِذَا جَاءَ تَصْرُ اللَّهُ وَالْفَتْحُ		إِذَا جَاءَ فَتْحُ اللَّهِ وَالتَّصْرُ 272	
		إِذَا جَاءَ تَصْرُ اللَّهُ وَالْفَتْحُ		إِذَا جَاءَ النَّصْرُ وَالْفَتْحُ 273	
		جَاءَ	جَاءَ	--	İbn Zekvan, Hamza, Kisâi ve Halef ج harfinde imâleyle okumuştur. ²⁷⁴
	2.	أَفْوَاجًا	يَفْوَاجًا 275	--	
	3.	وَأَسْتَعْفِرُهُ	وَأَسْتَعْفِرُهُ	--	İbn Kesîr vasl halinde ه harfi uzatılarak okumuştur. ²⁷⁶

²⁶⁸ Dimyâtî, *İthâf*, 604.

²⁶⁹ İbn Kesîr, Ya 'kub ve Ebu Ca'fer: İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/214.

²⁷⁰ Ya'kûb: Ebû Şame el-Makdisî, *İbrâzû'l-meânî min hurzi'l-emânî fi kırââtî's-seb'a*, 729; Dimyâtî, *İthâf*, 604.

²⁷¹ Ya'kûb: İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 699; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/390; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 5/822; Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/583; Dimyâtî, *İthâf*, 604.

²⁷² İbn Abbas: İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 181.

²⁷³ İbn Abbas: İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 15/590.

²⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/59; Dimyâtî, *İthâf*, 87.

²⁷⁵ Hamza: Dimyâtî, *İthâf*, 67.

²⁷⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/239; Dimyâtî, *İthâf*, 164.

Tebbet	1.	لَهَبٍ	277 لَهَبٍ	--	
		أَبِي لَهَبٍ	--	278 أَبُو لَهَبٍ	
		وَتَبَّ	--	279 وَقَدْ تَبَّ	
	2.	أَعْنَى	أَعْنَى	--	ن harfini Hamza, Kisâi ve Halef imâleyle, Verş taklîl ile okumuştur. ²⁸⁰
		عَنْهُ	281 عَنْهُ	--	
		كَتَبَ	--	282 اِكْتَسَبَ	
	3.	سَيِّئَلَى	سَيِّئَلَى	--	ل harfi Hamza, Kisâi ve Halef tarafından imâle, Verş tarafından taklîl ile okunmuştur. ²⁸³
			--	284 سَيِّئَلَى	
			--	285 سَيِّئَلَى	
		لَهَبٍ	--	286 لَهَبٍ	

²⁷⁷ İbn Kesîr: İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 700; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/390; Ebû Şame el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî min hurzi'l-emâni fi karââtî's-seb'a*, 729.

²⁷⁸ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 181.

²⁷⁹ Abdullah b. Mes'ûd, Übey b. Ka'b, A'meş, İbn Şenâbuz: Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/142.

²⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/36; Dimyâtî, *İthâf*, 75.

²⁸¹ İbn Kesîr: İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/239; Dimyâtî, *İthâf*, 51.

²⁸² Abdullah b. Mes'ûd, A'meş, Übey b. Ka'b: İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 182; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/525; Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/143.

²⁸³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/36; Dimyâtî, *İthâf*, 75.

²⁸⁴ Ebu Racâ, A'meş, Hasan Basrî, İbn Ebi Able, İbn Ebi İshak, Abdullah b. Mes'ûd: İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 182; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/525; Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/143.

²⁸⁵ Abdullah b. Mes'ûd: İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 182; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/525; Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/143.

²⁸⁶ İbn Kesîr: Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 5/525.

		وَأَمْرَاتُهُ	--	وَأَمْرَاتُهُ 287 وَمُرَيْتُهُ وَمُرَيْتُهُ	
	4.	حَمَالَةَ الْحَطْبِ	حَمَالَةَ 288 الْحَطْبِ	حَمَالَةَ 289 لِلْحَطْبِ حَمَالَةَ لِلْحَطْبِ خَامِلَةَ 290 الْحَطْبِ	
ihlas	1.	قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ	قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ	هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ 291 قُلْ هُوَ اللَّهُ 292 الْوَّاحِدُ قُلْ هُوَ اللَّهُ الْوَّاحِدُ الصَّمَدُ اللَّهُ الْوَّاحِدُ الصَّمَدُ 293 اللَّهُ الْوَّاحِدُ	
		أَحَدٌ	وَحَدٌ 294	--	
	1-2.	أَحَدٌ (١) اللَّهُ	--	أَحَدٌ اللَّهُ 295 أَحَدُنْ اللَّهُ	
	3.	لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ	لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ	لَمْ يُولَدْ وَلَمْ 296 يَلِدْ	
	4.	وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ	وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ	وَلَمْ يَكُنْ أَحَدٌ 297 كُفُوًا	

²⁸⁷ Abdullah b. Mes'ûd ve İbn Abbas: İbnü'l-Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/375; İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 15/598.

²⁸⁸ Hafs dışındaki sahih kırâatlerde bu şekilde okunmuştur.

²⁸⁹ Abdullah b. Mes'ûd: Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/526 Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/586.

²⁹⁰ Ebû Kilâbe: İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 182; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/526; Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/586.

²⁹¹ Abdullah b. Mes'ûd ve Übey b. Ka'b: İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 182; Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/588.

²⁹² Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ûd ve A'meş: Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/588.

²⁹³ A'sâ ve Abdullah b. Mes'ûd: Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/557.

²⁹⁴ Hamza: İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/302.

²⁹⁵ Ebû Amr: Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 3/134; Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/588; Abdüllatif Hatîb, *Mu'cemü'l-kırâat*, 10/638.

²⁹⁶ Ru'be: İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 182.

²⁹⁷ Bazı bedeviler tarafından bu şekilde okunduğu bildirilmiştir: İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 182.

				وَلَمْ يَكُنْ كُفُوًا لَهُ أَحَدٌ ²⁹⁸	
		كُفُوًا	كُفَاءٌ ²⁹⁹ كُفَاءٌ ³⁰⁰	كِفَاءٌ ³⁰¹ كِفَاءٌ ³⁰² كِفُوٌ ³⁰³	
		كُفُوًا أَحَدٌ	كُفْعَانَ أَحَدٌ	--	Verş rivâyetinde sakin ن harfinde nakil ile, İbn Zekvan ve Hamza sekte ile okumaktadır. ³⁰⁴
Felak	1.	قُلْ أَعُوذُ	قُلْ أَعُوذُ	--	Verş rivâyetinde nakil ile okunmuştur. ³⁰⁵
			قُلْ أَعُوذُ	--	İbn Zekvan, Hamza ve Ya'kûb'un ravisi İdris sekte ile okumuştur. ³⁰⁶
	2.	شَرِّ مَا	--	شَرِّ مَا ³⁰⁷	

²⁹⁸ İbnü'l-Cinnî, *el-Muhteseb*, 1/65.

²⁹⁹ Hamza, Ya'kûb ve Halef.

³⁰⁰ Nafi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Kisâî, Ebû Ca'fer.

³⁰¹ Süleyman b. Ali b. Abdullah b. Abbas: Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhîr*, 3/528.

³⁰² Ukberî, *İ'râbü'l-kirâati'l-şevâz*, 2/759.

³⁰³ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 1229.

³⁰⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/391; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/302.

³⁰⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/317; Dimyâtî, *İthâf*, 59.

³⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/317; Dimyâtî, *İthâf*, 59.

³⁰⁷ Amr b. Ubeyd, Ebû Hanife: İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 183; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhîr*, 8/530; Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/591.

		خَلَقَ	--	خُلِقَ ³⁰⁸	
3.	عَاسِقٍ إِذَا	عَاسِقِينَ ذَا	--	--	Verş tarafından nakil ile okunmuştur. ³⁰⁹
		عَاسِقٍ إِذَا	--	--	İbn Zekvan, Hafs, Hamza ve Ravih tarafından sekte ile okunmuştur. ³¹⁰
		عَاسِقٍ	--	عَاسِقٍ ³¹¹	
4.	النَّفَّاثَاتِ	النَّفَّاثَاتِ ³¹²	النَّفَّاثَاتِ ³¹²	النَّفَّاثَاتِ ³¹³	
				النَّفَّاثَاتِ ³¹⁴	
				النَّفَّاثَاتِ ³¹⁵	
5.	حَاسِدٍ إِذَا	حَاسِدِينَ ذَا	--	--	Verş tarafından nakil ile okunmuştur. ³¹⁶
		حَاسِدٍ إِذَا	--	--	İbn Zekvan, Hafs, Hamza ve Ravh tarafından sekte ile okunmuştur. ³¹⁷
		حَاسِدٍ	--	--	

³⁰⁸ İbn Ya'mer ve İbn Sümeýfa': İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 183.

³⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/317; Dimyâtî, *İthâf*, 59.

³¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/317; Dimyâtî, *İthâf*, 59.

³¹¹ Abdüllatif Hatîb, *Mu'cemü'l-kirâat*, 10/646.

³¹² Ruveys.

³¹³ Hasan Basrî: Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/531; Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/592; Dimyâtî, *İthâf*, 608.

³¹⁴ Ravh: Dimyâtî, *İthâf*, 608.

³¹⁵ Hasan Basrî ve Ebu Rebi': Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/531; Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 11/592.

³¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/317; Dimyâtî, *İthâf*, 61.

³¹⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/317; Dimyâtî, *İthâf*, 61.

Nâs	1.	قُلْ اَعُوذُ	قُلْ اَعُوذُ	--	Verş tarafından nakil ile okunmuştur. ³¹⁸
			قُلْ اَعُوذُ	--	İbn Zekvan, Hafs ve Hamza tarafından sekte ile okunmuştur. ³¹⁹
	1, 2, 3, 5, 6.	النَّاسِ	النَّاسِ	--	Dûrî tarafından ن harfi imâleyle okunmuştur. ³²⁰
				النَّاتِ ³²¹	
	2.	مَلِكِ	--	مَالِكِ ³²²	
	4.	الْوَسْوَاسِ	--	الْوَسْوَاسِ ³²³	
	6.	مِنَ الْجِنَّةِ	--	مِنَ الْجِنَّةِ ³²⁴	

Sonuç

İlahi kelamın, Hz. Peygamberden sahabeye aktarıldığı biçimde, sıhhatli şekilde nakledilmesi, kırâat ilminin sorumlulukları arasında yer almaktadır. Bu vazife de gerek fem-i muhsin kurrâlar gerekse telif edilen kaynaklar vasıtasıyla ifa edilegelmiştir. Bu çalışmada kırâat alanında telif edilen eserler çerçevesinde sahîh ve şâz okuyuş farklılıklarına dair kısa sûreler özelinde inceleme yapılmıştır. Her sûredeki makbul-merdud kıraatler ve bunların anlama tesirinin bulunup bulunmadığı tespit edilmeye gayret edilmiştir. Yapılan inceleme neticesinde sûreler özelinde ortaya çıkan durum şu şekildedir:

Fîl sûresinde 10 sahîh, 5 şâz olmak üzere toplam 15 farklılık bulunmaktadır. Sahîh farklılıklardan dokuzu usûl başlığı altında iken yalnız bir tanesi ferşü'l-huruf başlığı

³¹⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/317; Dimyâtî, *İthâf*, 61.

³¹⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/317; Dimyâtî, *İthâf*, 61.

³²⁰ İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 703; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/62; Dimyâtî, *İthâf*, 609.

³²¹ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 183; Ukberî, *İ'râbü'l-kırâati'l-şevâz*, 2/762.

³²² Ukberî, *İ'râbü'l-kırâati'l-şevâz*, 2/762.

³²³ Ukberî, *İ'râbü'l-kırâati'l-şevâz*, 2/762.

³²⁴ Yezîd b. Fârisî: Abdüllatif Hatîb, *Mu'cemü'l-kırâat*, 20/653.

altındadır. Şâz farklılıkların tamamı da ferş başlığı dahilindedir. Bunlar arasında tamamen değişen ilk ayetin “هَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْفِيلِ” şeklindeki okuyuş dikkat çekici niteliktedir.

Kureyş sûresi, inceleme yapılan sûreler arasında en fazla kırâat farklılığı ihtiva edendendir: Sahih olarak üçü ferş dördü usûl kapsamında yedi, şâz olarak ise ferş kapsamında 14 farklılık görülebilmektedir. Yekunda 21 okuyuş ihtilafının da hususen “لَا يَلْفِ” ve “يَلْفِ” kelimelerinde yer aldığı görülebilmektedir. 18 kıraat farklılığı bulunan Mâûn sûresinde, dokuz kelimedeki sahih kırâat farklılığı yalnız usûl kapsamında iken şâz farklılıklar da sadece ferş başlığı altında yer almaktadır. Şâz farklılıklardan beş tanesi manaya etki edebilecek nitelikte iken dördünün anlama tesir edecek bir yönü bulunmaktadır. Kevser sûresinde üç yerde usûl yönünden sahih farklılık, iki yerde de ferş yönünden şâz farklılık bulunmaktadır.

İlk âyetinde “فَلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا” şeklinde şâz bir farklılık bulunan Kâfirûn sûresinde iki usûl yedi ferş olmak üzere toplam dokuz sahih farklılık, manaya tesir edebilecek nitelikte iki yerde de şâz kırâat bulunmaktadır. Nasr sûresinde de manaya etkisi bulunan iki şâz üç de usûl yönünden sahih kırâat farklılığı bulunmaktadır. Anlama tesiri bulunacak nitelikte ikisi ferş üçü de usûl kapsamında şâz farklılıklar bulunan Tebbet sûresinde, ferş dahilinde 12 şâz okuyuş bulunmaktadır. Sahih okuyuşların anlama tesiri söz konusu değilken bazı şâz okuyuşların manaya etkisi bulunduğu görülmektedir.

Kısa bir sûre olmasına rağmen İhlas sûresi oldukça fazla sayıda kırâat farklılığı barındırmaktadır. Zira hususen şâz başlığı altında anlama tesir eder mahiyette on, anlama etkisi bulunmayan beş kelime olmak üzere toplam 15 farklılık söz konusudur. Bunun yanında anlama etkisi bulunmayan iki ferş ve iki usûl kapsamında toplam dört sahih farklılık bulunmaktadır. Son iki sûreden Felak sûresinde biri ferş altısı usûl yönünden toplam 7 sahih farklılık bulunmakta, bunun yanında anlama tesir edecek mahiyette iki, manaya etkisi söz konusu olmayan üç tane şâz farklılık mevcuttur. Sahih kırâat kapsamında yedi yerde usûl yönünden bulunan Nâs sûresinde de manaya etkisi eder mahiyette iki, anlama etkisi söz konusu olmayan iki olmak üzere dört şâz farklılık bulunmaktadır.

Zikredilen bu sonuçlarda da işaret edildiği üzere tetkik edilen tüm sûrelerde az ya da çok sayıda şâz kırâat farklılığı bulunmaktadır. Sahih farklılıklar çoğunlukla usûl kapsamında iken şâz farklılıkların tamamının ise ferş başlığı altından yer alması dikkat çekicidir. Şâz okuyuşlar özelinde Fîl, Kâfirûn, İhlas sûrelerindeki gibi neredeyse âyetteki tüm kelimelerin değiştiği örnekler de mevcut olmakla birlikte bu farklılıkların anlama etkisinin sınırlılık arz ettiği ifade edilebilir. Neredeyse tamamı fonetik nitelikteki sahih kırâat farklılıklarının ise anlama etkisinin söz konusu olmadığı görülebilmektedir.

Şâz olarak nitelendirilen kırâat farklılıklarının bazılarının sahabenin Kur’ân-ı Kerîm noktasında ileri gelenlerine istinat etmesi dikkate şayan neticelerdendir. Ancak bu kırâatlerin birçoğunun resm-i mushaf kaidelerine aykırılık ihtiva etmesinin kabule engel teşkil ettiği, bu sebeple şâz kapsamında bulunduğu tahmin edilebilmektedir. Her ne kadar bir kısım alimlerce şâz kırâatler kendisiyle ibadet edilebilmesi bir yana hüküm çıkarmada

dahi kullanılmaması gerektiği kanaati ızhar edilse de “şâz” ifadesinin tarihi süreç içerisinde maruz kaldığı değişim dikkate alındığında, bir zenginlik olarak görülmeleri gerektiği muhakkaktır. Çalışmada ortaya çıkan sonuçlar da bu kanaati pekiştirici nitelik taşımaktadır.

Kaynakça | References

- Ağırbaş, Abdülhekim. *Kırâat Eğitimi-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022.
- Akaslan, Yaşar. “Kırâat İlmî Sistematiğinde Usûl Kavramları”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2017), 217-251.
- Akaslan, Yaşar. “Fâtîha Sûresi'nin Kırâat İhtilâfları Bağlamında Değerlendirilmesi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (Haziran 2018), 109-141.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat İlmî ve Öğretim Metotları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.
- Altıkulaç, Tayyar. *H. Ali'ye nisbet edilen Mushaf-ı Şerif (San'a nüshası)*. İstanbul: IRCICA Yayınları, 2011.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1991.
- Birişik, Abdülhamit. “Sûre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/538. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammad (ö. 400/1009). *es-Sihah tacü'l-luga ve sihahi'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafur Attar. B.y.: y.y., 1990.
- Çağrıçı, Mustafa. “Fîl Sûresi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/69-70. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Dağ, Mehmet. “Kırâat ilminde Şâzz Kavramı -Kavramın Anlamsal Dönüşümü ve Gerçek Anlamının Tespitine Dair-. Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim] 7/2 (2007), 57-110.
- ed-Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *Câmi'u'l-beyân fi'l-kırâati's-seb'i'l-meşhûra*. thk. Muhammed Sadûk el-Cezâirî. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Kevser Sûresi Tefsiri”. Erişim 10 Şubat 2024. <https://Kur'an.diyaret.gov.tr/tefsir/sûre/108-kevser-sûresi>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Kur'an-ı Kerim”. Erişim 12 Şubat 2024. <https://kuran.diyaret.gov.tr/Tefsir>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Mâûn Sûresi Tefsiri”. Erişim 10 Şubat 2024. <https://Kur'an.diyaret.gov.tr/tefsir/sûre/107-maun-sûresi>
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Bennâ. *İthâfu fuzalâi'l-beşer fi'l-kırâati'l-erbaate aşe*. thk. Enes Mehera. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- Ebû Şame, Ebü'l-Kâsım Şehabeddin Abdurrahman el-Makdisi. *İbrâzü'l-meânî min hurzi'l-emânî fi kırâati's-seb'a*. thk. İbrâhim Atve İvaz. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981.
- Endelüsü, Ebu Hayyan Esirüddin Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Ceyyani el-Gırnati. *Bahrü'l-muhit fi't-tefsir*. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 2010.
- Endelüsü, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdurrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî. *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsiri'l-kitabi'l-aziz*. thk. Abdüsselam Abdüşafî Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyad b. Abdullah ed-Deylemi. *Meâni'l-Kur'an*. thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1988.
- Halebî, Ahmed b. Yûsuf es-Semin. *ed-Dürü'l-masûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*. thk. Ahmed

- Muhammed el-Harrat. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, ty..
- Hatîb, Abdüllatif. *Mu'cemü'l-kırâat*. Dımaşk: Dâru Sadeddin, 2000.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osman b. Cinni el-Mevsili. *el-Muhteseb fi tebyini vücuhî şevazî'l-kıraa ve'l-izahi anha*. Mısır: Vizêratü'l-Evkâf, 1969.
- İbn Hâleveyh, Ebu Abdullah Hüseyin b. Ahmed b. Haleveyh. *Muhtasar fi şevâzî'l-Kur'ân min Kitabi'l-bedî li-İbn Hâleveyh*. Mısır: Mektebetü'l-Mütenebbî, 2009.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sadır, 2011.
- İbn Mücâhid, Ebü Bekr Ahmed b. Musa b. el-Abbas et-Temîmî. *es-Seb'a fi'l-kırâat*. thk. Şevki Dayf. Kahire: Dârü'l-Maârif, 1980.
- İbnü Akîl, Bahâeddin Abdullah b. Abdurrahman b. Abdullah b. Akîl. *el-Müsâid alâ tehîli'l-Fevâid*. thk. Muhamed Kâmil Berakât. Mekke: Câmîatü Ümmî'l-Kurâ, 1982.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Müncidü'l-mukrîn ve mürsidü't-tâlibîn*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1980.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.
- İbrahim Muhammed Cürmî. *Mu'cemü ulûmi'l-Kur'ân*. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 2001.
- İSAM, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi. “İlahiyat Fakülteleri Tezler Veri Tabanı”. Erişim 12 Şubat 2024. http://ktp.isam.org.tr/?geldi=ara_ilh_tez&blm=sonucilhtez&navdil=tr&tarama=k%C4%B1raat+mana&aratur=tum&-max=10&-find=
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: DİB Yayınları, 2007.
- Kızılaslan, İshak. “Safedî'nin Keşfü'l-esrâr ve Ebü Hayyân'ın el-Bahrü'l-muhît isimli Tefsirlerindeki Kıraat Farklılıklarının Kur'ân'ın Yorumlanmasına Katkısı”. *Dergiabant* 10/2 (Kasım 2022), 377-394.
- Kurtubî, Ebü Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdü'l-Muhsin. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006.
- Mekkî, Ebü Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *el-İbâne an meâni'l-kırâat*. thk. Abdulfettâh İsmail Şelebî. Mısır: Dâru Nahda, 1977.
- Mekkî, Ebü Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *el-Keşfan vücûhi'l-kırâ'ati's-seb' ve ilelihâ ve hucejihâ*. thk. Muhyiddin Ramazan. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984.
- Mesûl, Abdü'l-Alî. *Mu'cemü mustalahâtü'l-ilmî'l-Kur'âniyye vemâ yeteallaku bih*. Kahire: Dâru's-Selâm, 2007.
- Râzî, Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddin. *et-Tefsirü'l-kebîr-Mefatihü'l-ğayb*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 2008.
- Sarı, Mehmet Ali. “İmâle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/177. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Şevkânî, Ebü Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlani. *Fethü'l-kadir: el-câmi' beyne fenneyi'r-rivaye ve'd-diraye min ilmi't-tefsir*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 2007.
- Taberî, Ebü Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid. *Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*. thk.

- Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî. Kahire: Dâru Hicr, 2008.
- Tehanevi, Muhammed b. A'la b. Ali el-Faruki el-Hanefi. *Keşşâfî istilâhâtî'l-fünûni ve'l-'ulûm thk.* Refik el-Acem. Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1996.
- Ukberî, Ebü'l-Beka Muhibbüddin Abdullah b. Hüseyin b. Abdullah. *Îrâbü'l-Kurâati'l-Şevâz.* Beyrut: Alem'ül-Kütüb, 1996.
- Zemaşerî, Ebü'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf an hakaiki gavamizi't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fi vücûhi't-te'vil.* Beyrut: Dâru'l-Marife, 2009.
- Zerkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân.* Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.